

Modernități fracturate: 1944-1989. 1990-2009. Elitele, România și „Europa” (partea a II a)¹

*Radu Baltasiu (coord),
Ilie Bădescu,
Ovidiana Bulumac,
Lucian Dumitrescu,
Adela Șerban*

Tipologii și atitudini ale Elitelor după 1944

Dizidență și Rezistență – clarificări conceptual-istorice

Sursa elitelor în România contemporană se află în dinamica sistemului comunist (instaurare, consolidare ca regim de ocupație, declin și prăbușire) chiar și la 20 de ani de la căderea regimului comunist, în decembrie 1989. În acest sens, constituirea și propagarea elitelor a căpătat un caracter dualist: elitele de ocupație au avut ca și contrapondere tipuri de elite ale rezistenței anticomuniste.

Comunismul s-a instaurat ca sistem și ca regim politic în România pe calea ocupației militare și politice a țării, neavând nici o legătură cu tradițiile culturale și politice ale acestui spațiu. Profilul elitelor de ocupație este dat de două tipologii: consilierii militari și consilierii politici (comisarii politici). Pe cale de consecință, direcția integrării în spiritualitatea europeană a fost asumată în spațiul românesc de elitele rezistenței. Problema modernității românești este că vizibilitate externă au avut în special elitele care au promovat *reformarea sistemului comunist și nu respingea acestuia* (vezi fenomenul dizidenței civice).

¹ Textul propus în cele ce urmează reprezintă prima parte a raportului pe care Centrul European de Studii în Probleme Etnice l-a realizat ca parte a proiectului „*Europeanization, Multiple Modernities and Collective Identities – Religion, Nation and Ethnicity in an enlarging Europe*”, derulat în colaborare cu Universitatea din Gottingen și Fundația Volkswagen. Raportul a fost prezentat la Varșovia, Polonia, în luna iulie 2009.

Rezistența prin cultură

Reacția la comunism a îmbrăcat în România forma rezistenței militare și culturale și, foarte târziu, forma dizidenței intelectuale (ideologice și politice). La rândul său, rezistența s-a dezvoltat pe două paliere: rezistența armată (mișcarea de partizani din Carpați și Dobrogea în 1945-1962) și rezistența culturală sau *prin cultură*, promovată de elitele creatoare ca răspuns la provocarea comunistă. În cadrul rezistenței culturale se distinge așa-numita „generație Labiș” – după numele poetului Nicolae Labiș care a murit într-un accident provocat, așa cum consideră cei doi biografi principali ai săi, Gheorghe Tomozei și Cezar Ivănescu. Aceasta a fost considerată o generație de mică renaștere și *reconquistă* culturală, compusă din creatorii romanului *obsedantului deceniu*, adică al romanului de demistificare a caracterului criminal, antiuman al comunismului, tipologie romanescă a deceniului șase, între care se distinge creatorul romanului „Moromeții” al lui Marin Preda, romanul *apocalipsei țărănești* ilustrat de scrierile lui Ion Lăncrănjan („Suferința urmașilor”, „Caloianul”, „Coridorul puterii” etc.), romanul *reacției țărănești la colectivizare* în genul trilogiei țărănești a scriitorului a lui Dinu Săraru („Niște Țărani”), romanul geopolitic al lui Paul Anghel („Zăpezile de acum un veac”), romanul revoltei intelectuale împotriva comunismului în genul romanului „Orgolii” a lui Augustin Buzura etc. Din aceeași generație face parte gruparea poezilor între care se disting poetul creștin Ioan Alexandru, poetul care a relansat în plină epocă comunistă tradiția ermetismului în stilul lui Paul Verlaine, Ion Barbu, poetul hugolian Adrian Păunescu, creatorul poeziei „necuvintelor”, poetul de formulă postmodernistă, Nichita Stănescu, poetul de evocare a arhetipurilor unei lumi sud-est europene, Marin Sorescu etc. O parte dintre exponenții acestei generații au umplut pușcăriile comuniste, între care se disting filosofi, sociologi și teologi creștini și deopotrivă figuri de martiri ai închisorilor comuniste încă, precum: Valeriu Gafencu, Ion Ianolide, sociologii Anton Golopenția și Mircea Vulcănescu, istoricul George Brătianu, teologul Nicolae Steinhardt etc. Operele acestora definesc profilul unei mișcări de rezistență culturală la comunism care este una dintre permanențele istorice ale perioadei postbelice românești.

Rezistența, așadar, este expresia acelor mișcări și atitudini spontan orientate împotriva fundamentelor sistemului, alcătuind un cadru de prezervare și de continuitate a tradițiilor spirituale europene în acest spațiu. În rezistența culturală la comunism se încadrează și exponenții generațiilor interbelice din rândul cărora s-au recrutat cei mai mulți deținuți politici, între care îi menționăm pe Nichifor Crainic, Vasile Băncilă, Pan Vizirescu, Constantin Noica, Alexandru Paleologu, Edgar Papu, Brătienii etc.

Dizidența

Dizidența este un fenomen cu incidență periodică în cultura română, între cei dintâi distingându-se Panait Istrati, prin curajul de a se desprinde din rețeaua Kominternului și de a intra în conflict cu intelectualitatea de stânga din Franța, în frunte cu Henry Barbusse, în anii 20 ai secolului XX.

Dizidența a reapărut ca fenomen de reacție târzie în contextul mișcării inițiate de către Gorbaciov, cadru care explică „grupul celor 6” – autorii celebrei *Scrisori* către „Europa

Liberă” (1989), un grup eterogen compus deopotrivă din persoane cu autonomie morală și din persoane controlate mai mult sau mai puțin de KGB (vezi „De la regimul comunist la regimul Iliescu”, de VM Stoenescu și Virgil Măgureanu, editura All, 2008). Din grupul acestora au făcut parte Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu, Constantin Pîrvulescu, Grigore Răceanu și Gheorghe Apostol.

Dizidenții au beneficiat, în general, de un tratament curios: Silviu Brucan a putut călători în Uniunea Sovietică și în Statele Unite, iar Tismăneanu Vladimir, coordonatorul „Raportului prezidențial asupra comunismului” a fost propagandist al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist. Silviu Brucan, după mărturiile sale, l-a „divinizat pe Stalin” („Eu am fost pentru Stalin, nu pentru sovietizare. ... Si mai groaznic, dar asta e adevărul. În timpul războiului îl divinizam.” Interviu în Revista „22”, 06.05.2002).

Dizidenții nu au contestat niciodată doctrinar sistemul. Față de „grupul celor 6” se distinge grupul dizidenților politici alcătuit din Virgil Măgureanu, Ion Iliescu, generalul Ion Ioniță de care au încercat să se apropie personaje recrutate de serviciile sovietice precum Vasile Militaru și alții, ceea ce explică prezența cu totul episodică a generalului Militaru la conducerea armatei imediat după 1989. Tocmai absența legitimității sale explică reacția grupului de ofițeri ai armatei române (CADA) împotriva sa în prima parte a anului 1990.

Spre deosebire de rezistența la comunism, în toate expresiile ei, dizidența nu se opune sistemului. Dizidența propune o reinterpretare a principiilor sistemului. Rezistența se naște din respingerea sistemului, pe când dizidența se naște din speranța unei posibile reformări a sistemului. De aceea, este paradoxal să constatăm că rezistența culturală la comunismul din România a fost mult mai puțin susținută de către instituțiile media occidentale decât dizidența.

Între segmentele elitei postdecembriste un loc aparte revine tehnocrației care s-a aflat într-o tensiune permanentă cu nomenclatura partidului în toată perioada industrializării accelerate și pe tot parcursul funcționării complexului industrial al statului român din timpul comunismului. Tehnostructura și grupurile tehnocratice care au susținut-o au reprezentat principala bază de recrutare a Frontului Salvării Naționale (FSN), constituit imediat după decembrie 1989, astfel că întâlnim un alt paradox al perioadei de început a democrației românești: tehnocrații s-au regăsit cam în aceeași grupare politică cu foști nomenclaturiști, în condițiile în care, în perioada comunistă, cele două segmente s-au situat pe poziții diferite.

O altă trăsătură paradoxală a perioadei de după 1989 se referă la iacobinismul „partidelor istorice” (grupări politice cu denumiri interbelice la conducerea cărora s-au aflat imediat după 1989 foști deținuți politici, țărâniști și liberali), trăsătură care explică eșecul politic al acestor grupări pentru o perioadă destul de lungă după 1989 (pentru Partidul Național Țărănesc această penumbră s-a instaurat chiar din momentul părăsirii guvernării Convenției Democratice în 2000).

Dizidența politică

Dizidența politică a urmărit „reformarea” din interior a organizației de partid. Dizidența politică în interiorul partidului comunist, care se exteriorizează în ultimul an al regimului, este în principal un fenomen de resurgență a stratului kominternist, nemulțumit de

„marginalizarea” sa și de politica de guvernare a lui Ceaușescu, considerată de aceștia „eretice”, „dizidentă” de la nucleul ideologic dur al comunismului, la care s-au adăugat grupări dornice de afirmare politică pe fondul momentului istoric prielnic. Acțiunile acestor segmente constituie consecințe ale unei tensiuni interne pentru controlul partidului, din acest motiv unii istorici considerându-le în mod întemeiat *facționiste*, nu *dizidente*² (Tismăneanu, 2009).

După unii istorici, înlăturarea lui Ceaușescu a reunit trei tipuri de grupări provenind din interiorul aparatului comunist: una *militară* (generalii Ion Ioniță, Nicolae Militaru, comandorul Radu Nicolae ș.a.), una *perestroikistă* (Ion Iliescu, Virgil Măgureanu etc.) și una *cominternistă* (Silviu Brucan etc.) (Săndulescu, 1996: 18).

Dizidența civică

Dizidența civică a urmărit *umanizarea* regimului prin revendicări de natură socială, culturală etc., majoritatea dizidenților având poziții bune în ierarhia socială, fiind intelectuali care se bucurau de protecție din partea regimului. Fenomenul „dizidenței civice” apare de regulă în grupuri sociale care se bucurau de condiții de viață (materiale³, profesionale, drepturi civice⁴ etc.) cu mult peste media comunității românești.

O parte dintre biografiile dizidenților *cunoscuți* indică o carieră desfășurată sub protecția unor membri ai nomenclaturii (cazul de exemplu al Anei Blandiana – protejată de Gheorghe Rădulescu⁵), sau la adăpostul instituțiilor politice ale regimului comunist, cum este, de pildă, cazul lui Mircea Dinescu, absolvent de Academiei de Științe Social-Politice „Ștefan Gheorghiu”, școală superioară a partidului comunist creată pentru instruirea cadrelor, apoi secretar al organizației de tineret a partidului (UTC) din cadrul Uniunii Scriitorilor. (Ștefănescu, A., 2005b: 841). Biografiile altor dizidenți români indică efectuarea unor stagii bursiere în Occident (exemplu Dorin Tudoran – în Franța și R.F.G. în 1979, 1980, 1981) într-o perioadă în care „cortina de fier” își manifesta un caracter mai mult decât restrictiv în acest sens. O parte dintre dizidenții civici sau culturali provin de-a dreptul din zona nomenclaturii cum este cazul lui Nicolae Breban, membru supleant al Comitetului Central al PCR și membru în conducerea Uniunii Scriitorilor până la momentul dizidenței sale în 1971, care,

² V. Tismăneanu scria într-un articol de-al său despre acest aspect: „*Cei șase nu au fost însa dizidenți. Nu-mi pot imagina un disident din epocă precum Havel, Michnik, Geremek, Tudoran, Goma, Haraszti, Simecka, Jelev scriind favorabil despre misiunea originară a poliției secrete. Scrisoarea a fost de fapt un program de reforme la vârf, incapabil să articuleze resurrecția societății civile și necesitatea pluralismului politic și economic. Era vorba de o serie de revendicări minimaliste, iar nu de promovarea unei viziuni într-adevăr diferită de linia tradițională a comunismului oligarhic.*” (Tismăneanu, 2009)

³ În România regimului comunist scriitorii, de exemplu, erau remunerați pentru drepturile de proprietate intelectuală în funcție de tirajul cărților și nu neapărat de vânzările acestora. Tirajele editurilor principale (*Editura de Stat pentru Literatură și Artă*, *Editura Cartea Rusă*, *Biblioteca pentru toți*, *Cartea Românească*, *Editura Eminescu*, *Editura Ion Creangă*, *Biblioteca pentru toți*, *Editura politică* etc.) erau de regulă consistente, cărțile fiind distribuite nu numai în librării ci și în rețeaua de biblioteci (toate aflate sub controlul statului; în țară se aflau peste 16.500 de biblioteci, la care trebuie adăugate alte câteva zeci de mii de case de cultură și cămine culturale).

⁴ Mediile culturale aveau libertatea faptică de circulație în Occident, de acces la comunitatea culturală internațională, de publicare în străinătate etc. Multe nume ale dizidenței au primit premii semnificative acordate de lumea Occidentală, ex. Ana Blandiana – Premiul Herder (1988).

⁵ Fost ministru în cadrul mai multor ministere până între 1949-1979 și membru în CC al PCR din 1969.

deși critică linia conducerii politice în interviuri acordate presei occidentale și își anunță, în semn de protest, demisia din funcția de redactor-șef al revistei Uniunii Scriitorilor, *România literară*, nu își dă demisia și din funcțiile politice. Cu rare excepții (Radu Filipescu⁶, Dumitru Iuga⁷, Ion Puiu⁸ etc.) – care s-au soldat cu condamnări la închisoare – majoritatea actelor de dizidență care s-au bucurat și se bucură de notorietate au fost întreprinse de persoane care beneficiau de mecanisme sociale sau politice de protecție. Cel mai mulți dintre dizidenții cunoscuți au beneficiat, încă dinainte de consumarea actului dizident, de certitudinea accesului la vocea publică a Radioului Europa Liberă sau a altor căi de propagare a mesajului lor în Occident (Doina Cornea, Dan Deșliu, Dan Petrescu, Mircea Dinescu, Dorin Tudoran etc.). Accesul la căi de mediatizare în Occident constituie un instrument de protecție pentru dizident, protecție de care omul obișnuit este lipsit în situații similare. Multora dintre dizidenți, pentru a infirma în fața Occidentului critica acestora, regimul le oferă avantaje de care restul cetățenilor sunt cu desăvârșire privați. De exemplu, într-o țară în care dreptul la liberă circulație era extrem de restrictiv și putea fi refuzat arbitrar și unde majorității cetățenilor – care nu ridicau nici o suspiciune pentru Securitate – li se refuza acest drept, cea mai mare parte dintre dizidenții cunoscuți primeau cu ușurință viză de a călători în afara României (Stoenescu, II, 2004:147).

Elita bisericească

Unul dintre corpurile socio-spirituale cele mai reprimare în perioada comunistă a fost cel al clerului și ierarhilor bisericilor creștine care au dat un mare număr de deținuți politici (2398). După 1989 Biserica Ortodoxă a fost aceea care a avut în mare măsură inițiativa reintegrării europene a României prin dialogul dintre cele trei biserici creștine – ortodoxă, catolică și protestantă - dialog inaugurat prin întâlnirile ierarhilor celor două biserici universale, încă din vremea Patriarhului Justinian⁹. Cele două Biserici se întâlnesc direct în 1977, prin Papa Ioan Paul al II-lea și Patriarhul Teoctist, punând astfel punct unei perioade de câteva sute de ani de absență a comunicării între cele două biserici surori.

Pe același fond de reluare a dialogului între Orientul ortodox și Occidentul catolic s-au relansat inițiativele bisericii greco-catolice, adeseori distorsionată de intervenția unor grupuri ideologice interesate în redeschiderea conflictelor confesionale.

⁶ Tânăr inginer. Condamnat la 10 ani de detenție pentru acțiuni întreprinse împotriva ordinii socialiste.

⁷ Tehnician la Televiziunea Română, care organizează în 1983 împreună cu alți șase tineri o asociație care milita pentru deschiderea politică și economică a țării. Condamnat la 10 ani de detenție.

⁸ Inginer, fost deținut politic și membru al Partidului Național Țărănesc, care și-a depus candidatura pentru Marea Adunare Națională în alegerile de 1985, motiv pentru care va fi arestat și reținut în mai multe rânduri. (Niculescu, 2002)

⁹ Bunăoară, Franz König, arhiepiscop al Vienei și primat al Austriei, vizitează Patriarhia Română în 1967. Un an mai târziu, patriarhul Justinian întoarce vizita, pentru ca în 1970 să meargă în Germania, în vizită la conducătorii Bisericii romano-catolice din Republica Federală Germania. (Păcurariu, 2006)

Elita antreprenorială

Acest tip de elită, cu toate că prin elemente ale sale a participat la guvernare și are un cuvânt greu de pus în modelarea spațiului media, a fost relativ părăsită de intelectualitate și deopotrivă de clasa politică. Aceste paradoxuri primesc un unghi de lumină de îndată ce acceptăm distincția dintre întreprinzătorii care și-au dezvoltat spațiile de afaceri prin eforturi proprii și cei care au exploatat pozițiile deținute în aparatul de stat comunist (ministere, Securitate). Problema elitei antreprenoriale (burgheze) este că o bună parte din aceasta s-a format pe un tipar care nu aduce creștere economică și socială propriu-zisă, fiind produsul *capitalismului fiscal* (de exploatare a bugetului de stat), într-o formulă de capitalism puternic speculativ. Lucrând „mână în mână” cu elemente sus puse din clasa politică, noua burghezie cu conduite compradoare a reușit lovituri economice *în dauna interesului public* de peste 4 miliarde de dolari¹⁰ (daune acoperite de la buget) pentru o bună perioadă. Partea de burghezie fără utilitate socială este produsul unei „Reforme” care a inițiat „privatizare” la nivelul unei *verigi slabe* – „veriga foștilor bișnițari, astfel că a oferit acestora, în primul rând, un instrument de rapidă ascensiune materială și socială. Bișnițarul de ieri, îmbogățitul prin furt, disprețuit de toți, era ajutat” prin primul Decret al privatizării (Decretul-Lege nr.54/1990) „să treacă în fruntea societății, ... stimulând cu o extremă rapiditate corupția și specula ... Această simbioză parazită între firma particulară a directorilor și a rudelor acestora și întreprinderile de stat a fost principalul material de presă¹¹” timp de mai bine de un deceniu. Mecanismul este descris de Marx în cadrul teoriei *capitalizării veniturilor* (interesele capitalului nu au legătură cu dezvoltarea și organizarea producției) asupra căreia nu vom insista. Ne limităm la o ilustrare concretă, „din epocă” (contextul era cel al unei inflații galopante, privatizări interesate, cumetrii politico-economice, sincope în aprovizionarea cu alimente ... în 1997):

„*Criza uleiului* [s.n.] declanșată în a doua jumătate a lunii august a.c. a păgubit cumpărătorii, cei 17 milioane de alegători, și a îmbogățit comercianții, în mod special proprietarii marilor depozite, care în anumite cazuri se întâmplă să fie și oameni politici. Deputatul PNȚCD Gheorghe Cristea, președintele Comisiei pentru Agricultură a Camerei Deputaților, a profitat și el de haosul creat de majorarea prețului și lipsa uleiului de pe piață, pentru a încheia afaceri de miliarde de lei, din care a realizat profituri de sute de milioane de lei, uitând, probabil, că se îmbogățește pe socoteala celor care l-au votat. Promisiunile făcute în campania electorală [cu doar câteva luni în urmă – n.n.], speranțele alegătorilor că vor duce o viață mai bună nu l-au împiedicat pe omul politic Gheorghe Cristea să lase afacerile și interesul personal deoparte măcar pe perioada mandatului.

Gheorghe Cristea este acționar, printre alte firme, la SC Delphi SA din Slobozia, SC MONA COM din Ploiești și SC PRONTO MAURICE

¹⁰ Fără să punem la socoteală privatizările oneroase, când întreprinderi valoroase, trenuri și vapoare au fost tăiate și trimise la fier vechi, doar la nivelul jafului din domeniul bancar din perioada 1990-1996 societatea românească a înregistrat pierderi de 3 miliarde de dolari prin devalizarea Bancorex (cea mai mare bancă din sistem), a Băncii Agricole, și a Băncii Dacia Felix (Sever Mureșan). Astfel, în 1995, Banca Națională acorda subvenții care au depășit sprijinul acordat agriculturii un an mai târziu (circa 1100 miliarde de lei, aproximativ 400 de milioane de dolari). Din sumele acordate de Banca Națională Băncii Agricole, în 1995, în valoare de 800 miliarde lei, doar 10 miliarde au ajuns direct în agricultură, cu dobândă de 80% pe an! Vezi: Gh. Cercelescu, **Cât ne costă miliardarii de carton. Datorită prevederilor legii 31, în România, un singur ins poate ajunge să facă ce vrea cu o bancă**, în „Adevărul”, nr.1844, 17 aprilie 1996; „Jurnalul Național”, 6 martie 1996; Al.Mihalcea, **Guvernul falimentează cu bună știință crescătorii de porci**, în „România Liberă”, nr.1984, 3 oct.1996, p.4; dr. Traian Lazăr, directorul Institutului de Economie Agrară al Academiei de Științe Agricole și Silvicultură, **Nevoia de echilibru, stabilitate și normalitate**, în „Adevărul Economic”, nr 39, 29 sept-3oct.1996, p.8., „Ziarul Financiar”, 19 mai 2009, **SRI: Dacă băncile ar fi fost de stat, am fi avut alte pârghii de intervenție”**.

¹¹ Ilie Bădescu, *Reforma oligarhică versus Reforma corporativă*, Ed. Romanitatea Orientală, 1997, p.9

ROMANIA SRL, tot din Ploiești. Prin aceste societăți, deputatul Cristea și-a derulat afacerile cu ulei. În perioada 29 august – 17 septembrie a.c., SC Delphi SA a cumpărat de la ULCOM International Slobozia – 270.519 litri de ulei îmbuteliat ... această cantitate reprezentând mai mult de 10 la sută din rezerva de ulei disponibilizată din fondul Administrației Naționale a Rezervelor Materiale către ULCOM Slobozia.”¹²

Elita antreprenorială cuprinde însă și o categorie de persoane implicate activ în viața economică pe coordonatele creșterii eficienței economice a societății. O parte dintre aceștia fac parte din clasa de mijloc, încă insuficient dezvoltată în România, aspect pe care îl vom analiza în cadrul complexului „societății abandonate”.

Anticultura

Anticultura este procesul prin care sunt dislocate modele, valori, ierarhii axiologice în scopul falsificării reliefului unei culturi și al manipulării conștiințelor în conformitate cu comandamentele unor procese de agresiune spirituală. Bennett subliniază aspectul de *blocaj-deviere a evoluției sociale prin anti-cultură* atunci când o definește pe aceasta din urmă ca și complex de *interzicere și minimalizare* a actelor considerate „normale” într-o societate¹³.

Anticultura este un fenomen general chiar dacă are manifestări specifice în cadrul fiecărei culturi. În România anticultura a reușit adeseori să-și subordoneze instituții culturale guvernamentale și să lanseze în mari metropole europene și din SUA programe specifice fenomenului anticultural inspirate adeseori din formulele mentale (*formula mentis*) ale internaționalei comuniste. Toate operațiile de etichetare și stigmatizare a unor opere de filosofie și teologie, a unor autori și opere reprezentative pentru generația *reconquistei culturale* (generația Labiș), utilizarea ideii manualelor alternative pentru a denatura adevăruri istorice și dimensiunea identitară fac parte din programul neokominternist al anticulturii.

Lustrația și Manualul de istorie ca parte a anticulturii

Unul dintre mecanismele prin care dislocarea ierarhiilor cu valoare axiologică în societate a continuat după 1989 este *lustrația*. Sub pretextul *purificării societății românești*, intelighentsia a practicat o judecată morală grăbită, puternic ideologizată, tocmai asupra celor pe care investigațiile crimelor Securității trebuia să-i reabiliteze. În același timp, lustrația a devenit un fel de *dosariadă*, de competiție de demascare a adversarilor. „Verdictele” arbitrare ale CNSAS¹⁴ – date în afara unei metodologii clare – controversate și politizate, anticipate prin campanii media de prejudiciere a imaginii publice a unor personalități cu valoare simbolică pentru societatea românească au decredibilizat public instituția în decursul celor

¹² „Adevărul”, nr. 2297, joi, 9 oct. 1997

¹³ Denial, defence and minimization. Bennett Mj (1986), Towards ethnorelativism: developmental model of intercultural sensitivity in R M Paige (ed.) Education for the intercultural experience (pp.21-71), Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1993.

¹⁴ Consiliul Național pentru Studiul Arhivelor Securității este instituția abilitată de Parlament cu *deconspirarea poliției politice comuniste* prin legea 187 din 1999.

zece ani de funcționare. Situația creată este descrisă pertinent de un istoric contemporan: *“Dosariada este cel mai recent sport de masă practicat în România. [...] În haosul general declanșat de media, cu ocazia primelor deconspirări, nu mai e loc pentru nuanțe, pentru verdicte echilibrate asupra vinovățiilor fiecăruia. Informatorii apar mai vinovați decât ofițerii de Securitate care i-au instrumentat, iar un angajament semnat cu Securitatea pare suficient pentru a condamna o persoană, chiar dacă ea nu a dat nici măcar o notă informativă. Unii participă la această dosariadă din convingere, pentru că, vreme de 16 ani, au clamat necesitatea reformei morale, care nu poate să înceapă decât cu studierea dosarelor de Securitate. Alții se folosesc de dosariadă pentru a-și plăti polițe mai vechi. [...] În tot acest haos (întreținut?) al deconspirării, CNSAS este singurul îndreptățit de lege să pună lucrurile la punct. [...] Îi lipsește însă autoritatea. Deciziile controversate și contradictorii i-au subminat-o”* (Gosu, 2006).

Pe de altă parte, manualele alternative de istorie reprezintă un summum de afirmații tendențioase la adresa aceluiași „elemente” înfierate și de regimul comunist: Biserica, intelectualitatea interbelică, țărănimea. Totodată, se acreditează ideea că perioada comunistă și opresiunea sunt creația firească a poporului român¹⁵. Folosindu-se într-o manieră ideologizată de tehnica „multiperspectivității” și a „multiculturalismului”, autorii manualelor cu adresă identitară, de limba și literatură și de istorie, nu fac decât să-și promoveze propriile prejudecăți privind momentele cheie ale istoriei naționale, *relativizând valorile* și bulversând sistemul de orientare axiologică a tineretului. Metodologia devine un summum de asocieri trunchiate, judecăți părtinitoare, datorită înțelegerii fracturate a contextului și a unei misiuni nemărturisite de a bulversa rolul și funcțiile unor instituții și valori¹⁶.

După 1989. Riscul de inadecvare la prezent prin neînțelegerea trecutului

¹⁵ Vezi „O istorie a comunismului din România, manual pentru licee” (2008), autori Mihai Stamatescu, Raluca Grosescu, Dorin Dobrinu, Andrei Muraru, Liviu Pleșa, Sorin Alexandrescu.

¹⁶ **„Fără a insista pe discuții ample asupra chestiunii adevărului și corectitudinii în cercetarea istorică, spunem doar atât: textul de la pagina 108 din manual, indicat drept sursa 6, aparținând patriarhului Teoctist, este literal adevărat. La fel și fotografia aflată sub acesta. Dar, din punct de vedere al corectitudinii istorice, ceea ce a făcut autorul capitolului în care sunt inserate textul și fotografia (e vorba de Mihai Stamatescu) este profund tendențios și lipsit de echilibru, sugerându-se că numai ierarhii Bisericii Ortodoxe Române au avut legături, contacte, cu liderii comuniști. În realitate, nu există practic șef de cult din România care să nu fi trimis la un moment dat o telegramă lui Nicolae Ceaușescu, care să nu fi ciocnit un pahar cu acesta la diferite ocazii. Sunt sute de texte și fotografii care pot sta mărturie în acest sens, dar nu are sens să discutăm acum pe marginea lor, mai ales că până la urmă ele nu au semnificația catastrofică care li se atribuie. Era până la urmă datoria liderilor religioși să întrețină dialogul cu șeful legitim al statului de atunci, ca șefi recunoscuți prin decret ai unor culte recunoscute de statul român. Altminteri, în logica strâmbă a autorilor manualului, mai lipsește ca în manual să fie înfățișat Nicolae Ceaușescu alături de papă sau de regina Marii Britanii, ca și cele două persoane să fie supuse oprobriului public.”** - jurnalistul Victor Roncea, 14 nov. 2008, în „Asociația Civic Media”, http://civicmedia.ro/acm/index.php?option=com_content&task=view&id=761&Itemid=1 (iunie 2009)

După 1989, fenomenele disjunctive din societatea românească nu au încetat să se manifeste. Integrarea în familia europeană prin admiterea în UE (2007) se „bucură” încă de un context problematic. Maniera în care intelighentsia a înțeles să definească direcția societății stă sub semnul *inadecvării la prioritățile societății*, motiv pentru care spunem că aceasta este aproape *abandonată*, fiind de fapt, neguvernată. Elita suferă de incapacitatea cronică de a oferi societății repere practice, administrative, dar și de orientare culturală, aspect demonstrabil prin lipsa persistentă de legitimitate a structurilor politice pe care le-a construit: ponderea persoanelor care au încredere semnificativă în partide, parlament și guvern oscilează între 15% și 30% în intervalul 1996-2008¹⁷. Spunem că *elita stă sub semnul inadecvării la realitatea locală*. **Inadecvarea elitelor este dată, în primul rând, de incapacitatea de a percepe complexitatea realității (understanding reality) (Hirschman¹⁸)** – aspect despre care am pomenit în tratarea noțiunii de *societate abandonată*.

În al doilea rând, tocmai acest deficit de percepție a complexității este dat, la rândul său, de *deficitul de înțelegere a trecutului*, difuzând în societate un discurs axat pe două coordonate:

1. Fără *valorificarea ultimei expertize relevante a societății românești* – fractura cu marea cultură interbelică, considerată în cel mai fericit caz piesă de muzeu, fapt de natură să trimită partidele în *anistorie*, lipsindu-le de *tradiția doctrinară* din care pretind că se revendică. Tânăra generație este una dintre principalele beneficiare ale *fenomenului anticulturii*. Fractura față de cultura interbelică – considerată *neactuală și reacționară*, cultivarea obsesivă a ideii că actualul, modernitatea, europenismul sunt în opoziție cu *naționalul*, trimit tânăra generație într-o stare de bulversare identitară care va mări costurile integrării societății în modernitate. *Despiritualizarea* prin minimizarea funcției tradiției este unul dintre elementele componente ale *fracturii modernității* care se propagă și în prezent.
2. Lipsită de înțelegerea *substratului societății* prin ignorarea relevanței tradițiilor sale culturale semnificative, elita *prezintă deformat cezura comunistă, continuând tehnica kominternistă de stigmatizare a comunității* și aproape a *acelorași opere interbelice ca în anii 1946-1954*. Principala concretizare a acestui deficit este conceptul *stalinismului românesc* (vezi „Raportul Tismăneanu”) care face imediat trimiteri la „caracterul fratricid al opresiunii comuniste”, ca și cum comunismul în România ar fi fost un produs intern, românesc, o problemă de maladie colectivă, apărută subit după al doilea

¹⁷ Persoanele care au încredere mare în instituțiile politice în România între 1996-2008

	1996	2000	2008 toamna	2008 primăvara
partide	20%	15%	14%	18%
parlament	15%	15%	19%	22%
guvern	30%	18%	25%	25%

SURSA: sodaje CURS pentru 1996 și 1998 și Eurobarometru 70, *Opinia publică în Uniunea Europeană*, Toamna 2008, www.ec.europa.eu

¹⁸ Hirschmann, op.cit., pp.156-157

război mondial, prin depotențarea propriilor structuri identitare. De fapt, ideea este insidios susținută: a) prin argumentul că Biserica Ortodoxă, care a fost și este reprezentată în sineitățile a peste 80%¹⁹ dintre cetățenii români ar fi fost componentă a aparatului de opresiune comunistă; b) prin faptul că tradiția-reperul interbelic a fost dominat de paseista, dar totuși periculoasa, gândire de *extremă dreapta*.

Cu alte cuvinte, credința și cultura-reper odată *atinse* de maladia comunistă, ar fi inadecvate față de exigențele unei modernități încă nespecificate (pentru a specifica modernitatea ca *direcție socială* elitele trebuiau să fi produs cel puțin o doctrină care încă se lasă așteptată).

Rezultatul acestei duble inadecvări este *societatea abandonată* – unde elitele intelectuale și politice nu produc încă un *discurs apt să orienteze resursa publică într-o direcție civilizatoare coerentă*.

Raportarea la trecutul comunist

Inadecvarea elitelor la priorități și inexistența unui proiect coerent de integrare în spațiul euroatlantic poate fi pus în legătură și cu modul în care acestea *distribuie* trecutul în prezent.

Dimensiunile inadecvării în raport cu trecutul comunist îmbracă următoarele inexactități²⁰:

1. Distribuirea persistentă și „vinei” de a fi produs comunismul asupra societății românești. Comunismul stalinist – deci în cele mai grave formule ale sale, a fost „românesc”, adică un produs intern, care a așteptat testul sovietic doar pentru a ieși la iveală.
2. Credința și Biserica ortodoxă, la care aderă cei mai mulți dintre români, au fost și sunt parte din conglomeratul opresiunii comuniste.
3. Securitatea este și ea, cu câteva excepții, un produs intern.
4. Confuzia sistematică dintre stalinism și „stalinismul național”. Așa, de pildă, se ajunge la confuzia stranie între comunismul impus de tancurile rusești prin Ana Pauker-Nicolschi etc. și comunismul lui Dej și Ceaușescu, care s-a întemeiat mai mult pe opresiunea simbolică a dictaturii de dezvoltare și a fost antisovietic.
5. Identificarea lui Ceaușescu cu naționalismul românesc. Naționalismul românesc se plasează între „Dumnezeu și neam” (Țuțea²¹), dimensiunea românească a existenței

¹⁹ Conform *Recensământului Populației și Locuințelor* din 2002, 86,8% dintre cetățenii României se declarau de confesiune ortodoxă, ca la recensământul anterior, din 1992 (p.VII).

²⁰ Materialul pe care s-a făcut analiza este „Raportul final” al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (cunoscut și sub numele de „Raportul Tismăneanu”), 2006. Am considerat *Raportul* în cauză reprezentativ pentru nivelul de „modernizare” atins de discursul dominant („dominant”, în sensul că a ajuns în vârful piramidei executive, fiind discurs de tip *consilier* al Președinției României) al intelighentsiei contemporane.

²¹ Petre Țuțea, *Între Dumnezeu și neamul meu*, Fundația Anastasia, Ed. Arta Grafică, București, 1992, pp.126-156.

fiind stocată în special la nivelul *țaranului*²², care, la rândul său, are atașat un puternic sentiment privind proprietatea. Comunismul regimului ceaușist a fost profund *antițăărănesc* (campania de urbanizare forțată a satelor din anii 1980), naționalismul său fiind limitat, scurta fereastră de *normalitate* privind contactul cu trecutul interbelic și cu cultura occidentală contemporană (1968-1972-1975), fiind total lipsit de orice dimensiune creștină. Ceaușescu nu poate fi nici *naționalist*, după cum nu poate fi nici *stalinist*. Tocmai am arătat dimensiunile majore ale contradicției sale cu naționalismul autentic, iar stalinist nu putea fi din moment ce guvernarea sa a fost antisovietică, iar componenta opresivă a sistemului său nu a avut nici o legătură cu tiparul lichidărilor din vremea lui Stalin. În același timp, sintagma „românismul socialist”²³ din vremea lui Ceaușescu nu este decât o altă componentă a *anticulturii* prin care poporului român i se pun în brațe false vinovății.

6. Negarea dreptului tinerimii române la inițiativă anticomunistă. Se pretinde că mișcările de protest au căpătat o oarecare formă abia după toamna lui 1956, după Revoluția eșuată din Ungaria. Mișcările de protest de până atunci sunt prezentate în trecut și fără legătură între ele. De asemenea, se pune accent pe componența etnică a *inițiatorilor mișcărilor* studențești. Se poate înțelege că masa (românească) ar fi fost până atunci relativ inertă²⁴. Dreptul la inițiativă istorică este parte a demnității naționale, iar *intelighentsia*, cum am arătat în altă parte, nu stă prea bine la acest capitol, suferind de ceea ce Hirschman numește *fracasomanie*. Nu putem să nu remarcăm cum prin anticultură se inversează complet valorile: comunismul din România este *stalinism românesc*, iar mișcările de emancipare sunt la inițiativa unor vectori minoritari (etnic și spiritual – ca să pomenim în trecut de rolul cultelor neoprotestante în reeuropenizarea României, în timp ce cultul majoritar, ar fi făcut „pactul cu diavolul”²⁵).

Evenimentele din Decembrie 1989

Evenimentele din Decembrie 1989 alături două fenomene distincte: o insurecție anticomunistă și o acțiune a unei grupări politice de înlocuire a lui Ceaușescu de la conducerea statului.

Impulsul necesar prăbușirii regimului comunist în România nu l-au oferit dizidența civică și nici cea politică, ci fenomenul insurecționar. Democratizarea societății românești, deschiderea spre Europa ca garanție a nerevenirii la comunism, presiunea abandonării de către stat a mecanismelor proprii sistemelor totalitare, necesitatea restabilirii unor drepturi și demnități

²² Vezi Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1991

²³ Vezi „Raportul Tismăneanu”, p.116. Pentru critica acestei abordări vezi și Bădescu și alții, 1995, p.339.

²⁴ „Raportul Tismăneanu”, p.77 și passim.

²⁵ „Raportul Tismăneanu”, p.165 pentru Biserica Ortodoxă. Pentru rolul considerat determinant de către autorii raportului citat privind mișcarea de rezistență al cultelor neoprotestante vezi, de pildă, p.376. De altfel, în „Raportul Tismăneanu” (p.333) se recunoaște faptul că mișcările studențești din România anulului 1956 au început încă din primăvară, deci cu câteva luni mai înainte de mișcările din Ungaria. Dovadă că studenții români resping reformele sociale croite pe calapodul concepției materialist-dialectice stau cele peste 4 000 de arestări efectuate în toate centrele universitare ale țării în noaptea de 15 spre 16 mai (Brașoveanu, Pavelescu, 2004), pentru ca în 1948 din cei 37 000 de studenți care frecventau învățământul universitar, 13 000 să fie exmatriculați. (Cretzianu, 1956: 207) Iată o frescă a reperelor ce însuflește studentimea română din Cluj în mai 1948. „Dincolo și peste împărțirile politice, viața academică a Clujului era dominată, fără doar și poate, de suflul românesc, naționalist, monarhic, inexpres, dar vădit opus comunismului care se instalase în posturile de conducere.” (Anania, 2008, p. 112)

fundamentale sunt rezultatul precumpănitor al insurecției, schimbarea regimului comunist însuși fiind, înainte de toate, un rezultat al voinței populare. Silviu Brucan, unul dintre personajele influente din grupul politic care a preluat conducerea statului după răsturnarea lui Nicolae Ceaușescu, confirmă (indirect) intervenția decisivă a insurecției: *“Evenimentele din decembrie au răsturnat complet datele problemei, atunci mi-am dat seama că avem de a face cu o revoluție nu numai anticeaușescu, ci și anticomunistă. Că trebuie să schimbăm cu 180 de grade totul.”* (Aracherian, 1998: 122).

Existența a două paliere distincte ale revoluției, insurecția și lovitura de stat, este observată și de majoritatea presei occidentale imediat după căderea regimului, care pe de o parte elogiază comportamentul eroic al tinerilor revoluționari morți în lupta anticomunistă, iar pe de altă parte critică proveniența comunistă a unei părți considerabile a noii puteri politice a țării. (Le Monde, 1989 a, b, 28 decembrie).

Gruparea care preia puterea politică după 22 decembrie 1989 este, prin discurs și prin comportamentul decizional, *socialist reformatoare*, adoptând modelul perestroikist, agreat de URSS (Dorin, 2006). Discursul lui Ion Iliescu din 22 Decembrie 1989 de la balconul Comitetului Central (ca și cel de la Televiziune) începe cu *“Stimați tovarăși”*, formulă de adresare comunistă. Primit cu huiduieli, se repliază și spune: *“Dragi concetățeni, clanul Ceaușescu a căzut...”* atrăgând aplauzele mulțimii (Stoenescu II, 2004: 541). În intervenția de la Televiziunea Română din aceeași zi, Iliescu critică fosta conducere a statului de pe poziții comuniste, acuzând-l pe Ceaușescu și pe apropiații săi că *“s-au autointitulat comuniști, [dar] nu au nimic de-a face nici cu socialismul, nici cu ideologia... comunismului științific... Au întinat numai numele Partidului Comunist Român, au întinat numai memoria celor ce și-au dat viața pentru cauza socialismului în această țară (sic!²⁶)”* (apud Stoenescu, II, 2004: 518). Proclamația Consiliului Frontului Salvării Naționale recunoaște apartenența la Tratatul de la Varșovia și proiectul Casei Comune Europa, alternativă lansată de Gorbaciov la proiectul Uniunii Europene.

Intervențiile publice ale membrilor Frontului, în 22 decembrie dar și după, au fost covârșitor anticeaușescu, nu anticomuniste. Erau înfierăți cei 25 de ani de dictatură ceaușistă, fiind omisă menționarea și condamnarea ororilor comunismului din perioada de maximă represiune (1947-1964). Un exemplu în acest sens îl constituie discursul lui A. Bârlădeanu din 22 Decembrie 1989 la Televiziune: *“Partidul Comunist Român de 20 de ani s-a făcut incapabil și inapt să guverneze, pentru că partidul s-a predat în mâinile unui singur tiran.”* (apud Stoenescu, II, 2004: 521). Pe aceeași linie se situează și Ion Iliescu, dar și alții (Mircea Dinescu, Ion Caramitru etc.) al căror discurs vorbește despre *“dictator”* și nu despre *„criminalul sistem comunist”*.

Componența comitetului de conducere al Frontului Salvării Naționale indică și el dimensiunea anticeaușistă și nu anticomunistă a coagulării politice decembriste. Dizidenți civici ca Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Dan Deșliu, ale căror invocări publice ale persecuțiilor suferite în comunism constituiau vectorul principal de mesaj, acceptă participarea la forul provizoriu de guvernare alături de nomenclaturiști ca Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, Alexandru Bîrlădeanu, Ion Iliescu sau de comandanți ai armatei și securității comuniste ca Gheorghe Voinea, Victor Atanasie Stănculescu, Ștefan Gușă ș.a. Un fapt nu lipsit de importanță este acela că unui reprezentant al rezistenței anticomuniste cum este Corneliu Coposu i se refuză accesul în 22 decembrie la discuțiile organizatorice ale grupului care prelua puterea. Rememorând după patru ani momentul, Petre Roman afirma:

²⁶ A se vedea, tabelul 1 din „Comunismul și Rezistența” – parte asociată acestui Raport.

“La un moment a fost anunțată sosirea lui Corneliu Coposu. [...] “Să plece” au strigat aproape simultan, Bârlădeanu și Iliescu. [...] Acum sunt convins că, exact în momentul acela, ceva din revoluția română a luat o turnură greșită, al cărei preț l-am plătit și îl plătim și azi.” (apud Șefănescu, D. 1995: 44).

Dizidența civică primește zona culturii și parțial a presei. Andrei Pleșu devine ministru al culturii prin decretul CFSN nr. 12/28.12.1989 și rămâne în această funcție până în 1991, Ion Caramitru este numit responsabil al *Comisiei pentru cultură* a CFSN, Mircea Dinescu – Președinte al *Uniunii Scriitorilor*, Gabriel Liiceanu – director al Editurii Politice, devenită *Humanitas*, *Grupul pentru Dialog Social*, organizație civică a dizidenței, înființată pe 30 decembrie 1989, primește de la CFSN un sediu central aparținând organizației de tineret a PCR²⁷ (Radu Filipescu, apud revista „22”, 2004, 28 ianuarie) etc. Tabăra nomenclaturistă [din care făceau parte vechii membri ai kominternului celui de-al doilea război mondial] capătă controlul pe gestionarea relațiilor externe: Silviu Brucan este numit coordonator al *Comisiei pentru politica externă* a CFSN, Sergiu Celac²⁸ devine ministru al afacerilor externe prin decretul CFSN nr. 9/28.12.1989 etc. Grupul provenit din armată și securitate primește administrația internă și economia: generalul Mihai Chițac este numit ministru de interne prin decretul CFSN nr.22/28.12.1989, Nicolae Radu, absolvent al Academiei Naționale de Informații devine responsabilul *Comisiei pentru administrația locală* a CFSN, generalul Atanasie Victor Stănculescu, ministru al economiei prin decretul 8/28.12.1989 etc. (Șefănescu, D., 1995:

Europeanizarea

Ca o concluzie a celor arătate până în momentul de față, *europenizarea* văzută dinspre Europa de Est (România în special) apare ca un dublu discurs. Este cadrul „regăsirii de sine”, al *intrării într-un normal* încă nedefinit (pentru că societatea este abandonată în proiectul European de către discursul elitelor, fără conținut – soluții ori doctrină), este garanția difuză a abandonării trecutului comunist. Pentru o societate abandonată precum cea românească, „europenizarea” înseamnă o *oarecare garanție* că România va fi *cumva* administrată.

²⁷ “Imediat după ce am reușit să obținem acest spațiu în care funcționăm și acum, în Calea Victoriei 120, au început întâlniri între noi, ne-am organizat, apoi au fost și alți invitați. Aici fusese un sediu luat de Nicu Ceaușescu pentru Anul Internațional al Tineretului, dar nu a fost folosit din 1985 aproape deloc. Noi am primit sediul de la CFSN, iar Silviu Brucan ne-a susținut solicitarea. Apoi clădirea a trecut la Ministerul Culturii, care ne-a făcut un contract de închiriere în condiții favorabile și de atunci, de 14 ani de când ne-am înființat, avem acest sediu. Au fost perioade în care ONG-urile erau sprijinite printr-o lege care prelungea contractele de închiriere ale sediilor, la fel cum se întâmpla cu partidele politice. Din 1998, din cauză că multe organizații neguvernamentale abuzau de această lege și nu aveau activități specifice ONG-urilor, legea nu a mai fost prelungită, astfel încât acum ONG-urile au o situație destul de dificilă din acest punct de vedere. Noi încercăm să putem funcționa în continuare în acest spațiu și avem niște demersuri făcute la Ministerul Culturii și la primul ministru.” (Radu Filipescu, apud *Revista 22*, 2004, 28 ianuarie)

²⁸ Provenit dintr-o familie de comuniști ilegaliști, cominterniști, S. Celac îndeplinește funcții diplomatice începând cu 1961. A îndeplinit și funcția de interpret engleză-română al lui Ceaușescu, însoțindu-l pe aceștia în vizitele oficiale.

Aspectul este sesizat de Delanty și Rumford atunci când trec în revistă noțiunea de „europenizare” referindu-se, între altele, la europenizare ca la un proces prin care politicile interne sunt modificate sub impactul „integrării europene” sau de reordonare a structurii administrative interne etc. (Delanty și Rumford, 2005, p.2).

Pe de altă parte, *europenizarea*, ca și discurs al elitei bruxelleze poate apărea *despiritualizat*, limitat la un ansamblu de *utilități economico-juridice*, prea abstract față de ideea unei „case comune”²⁹. „Europa”, în acest caz, stă încă sub riscul de a rămâne un concept mai degrabă „util” decât „semnificativ” (Julia Kristeva apud. **G. Delanty și C. Rumford, Rethinking Europe. Social theory and the implications of Europeanization**, Routledge, London&New York, 2005, p.2).

Pentru a fi un proces *semnificativ*, nu doar unul *util*, care să aibă forța *integrării transnaționale cu tot cu națiunile*³⁰ care compun continentul, europenizarea trebuie să-și regăsească dimensiunea verticală, a sintezei dintre legea romană, fundamentul ideo-creștin al credinței, individualismul renesanțist și raționalismul iluminist: „This is not the planned ‘unity in diversity’ beloved of official Europeanism, but a rich, inchoate *mélange* of cultural assumptions, forms and traditions, a cultural heritage that creates sentiments of affinity between the peoples in Europe. It is here, rather than in the mythology of medieval Christendom (despite current ecumenical efforts) or a Rhine-based Holy Roman Empire (despite the location of Strasbourg), that we must look for the basis of a cultural Pan-European nationalism that may paradoxically take us beyond the nation.” (Smith, p.174).

Bibliografie:

[Raportul Tismăneanu], Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, **Raport final**, București, 2006, 663 pagini, Membrii Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: *Președinte*: Vladimir Tismăneanu. *Membri*: Sorin Alexandrescu, Mihnea Berindei, Constantin Ticu Dumitrescu, Radu Filipescu, Virgil Ierunca, Sorin Ilieșu, Gail Kligman, Monica Lovinescu, Nicolae Manolescu, Marius Oprea, H.R. Patapievici, Dragoș Petrescu, Andrei Pippidi, Romulus Rusan, Levente Salat, Stelian Tănase, Cristian Vasile, Alexandru Zub.

²⁹ Conceptul de „casă comună a Europei” a fost lansat de către Mihail Gorbaciov la 6 iulie 1989, într-un discurs ținut la Adunarea Parlamentară europeană. Prezentând planurile sale de dezarmare și de renunțare la doctrina Brejnev - a intervenției în treburile interne ale statelor comuniste dacă interesele socialismului ar fi cerut-o -, dar cu *păstrarea regimurilor comuniste în Europa*, discursul lui Gorbaciov a prefătat prăbușirea Cortinei de fier și a arătat limitele democrației pe care era dispusă URSS să le tolereze în Europa. Paradoxul este că, deși sintagma gorbaciovistă a căpătat valențe *comunitare*, ajungând în folclorul privind *fondul extinderii UE*, conținuturile Europei Unite sunt cu precădere economice și administrative, prea puțin pentru ideea de *Casă comună*. Pentru discursul lui Gorbaciov vezi http://www.coe.int/T/ro/Com/About_CoE/ROU_maison_commune.asp (iunie 2009).

³⁰ Expresia „cu tot cu națiunile” se referă la unitatea europeană pornind de la *fondul cultural comun*.

G. Delanty și C. Rumford, *Rethinking Europe. Social theory and the implications of Europeanization*, Routledge, London&New York, 2005

Anthony D. Smith, *National identity*, University of Nevada Press, Reno, 1991

Fernand Braudel, *Timpul lumii*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1989, pp.80-81

A. D. Xenopol, *Teoria Istoriei*, (1899), Editura Fundației Culturale Române, București, 1997

Henry Kissinger, *Diplomația*, All, 2007, p.246, 441 și passim. (Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon & Schuster, 1994).

Arnold J. Toynbee, *Studiu asupra Istoriei. Sinteza a volumelor I-VI de D.C. Somervell*, trans., Dan. A. Lăzărescu (București: Humanitas, 1997), vol. I, 526

Ștefan Zeletin, *Burghazia română. Originea și rolul ei istoric*, ed. a 2-a, Ed. Humanitas, București, 1991

Berdiaev, *Un nou ev mediu*, Omniscope, Craiova, 1995

Anthony D. Smith, *National Identity*, University of Nevada Press, Reno, 1991

Ilie Bădescu, *Dinamica încrederii în România. Populația, guvernării și Reforma în România: 1990-2008*

M. Hann, *The Skeleton at the Feast: Contributions to East European Anthropology* (Canterbury, UK: CSAC Monographs, 1995), 2

Maria Todorova, *The Balkans as Category of Analysis: Border, Space, Time*, Archiv für Österreichische Geschichte 137 (2002): 57–83

Tom Gallagher, *Outcast Europe: The Balkans, 1789–1989*, (London: Routledge, 2001

Walter D. Mignolo, *Local Histories/Global Designs: Coloniality, Subaltern Knowledge, and Border Thinking* Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000

De la regimul comunist la regimul Iliescu, de VM Stoenescu și Virgil Măgureanu, editura All, 2008

Bucan Interviu în Revista „22”, 06.05.2002

Gh. Cercelescu, **Cât ne costă miliardarii de carton. Datorită prevederilor legii 31, în România, un singur ins poate ajunge să facă ce vrea cu o bancă**, în “Adevărul”, nr.1844, 17 aprilie 1996;

“Adevărul”, nr. 2297, joi, 9 oct. 1997

“Jurnalul Național”, 6 martie 1996; Al.Mihalcea, **Guvernul falimentează cu bună știință crescătoriile de porci**, în “România Liberă”, nr.1984, 3 oct.1996, p.4;

dr. Traian Lazăr, directorul Institutului de Economie Agrară al Academiei de Științe Agricole și Silvicultură, **Nevoia de echilibru, stabilitate și normalitate**, în “Adevărul Economic”, nr 39, 29 sept-3oct.1996, p.8.,

„Ziarul Financiar”, 19 mai 2009, **SRI: Dacă băncile ar fi fost de stat, am fi avut alte pârgii de intervenție”**.

Ilie Bădescu, *Reforma oligarhică versus Reforma corporativă*, Ed. Romanitatea Orientală, 1997

Recensământului Populației și Locuințelor din 2002

Hirschman, *Essays in Trespassing. Economics to Politics and Beyond* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984)

- Aracherian, Vartan (1998), *În fața dumneavoastră. Revoluția și personajele sale*, interviuri, Ed. Nemira, București
- Asociația Foștilor Deținuți Politici din România (AFDPR) (2004), *Album Memorial. Monumente închinat jertfei, suferinței și luptei împotriva comunismului*, Ed. a-II-a, Ziua, București
- Banu, Florian (2002), *Intrarea în rezistența armată anticomunistă-motivații individuale și colective*, în **Arhilele totalitarismului**, nr. 3-4, p. 85-100
- Behring, Eva (2001), *Scriitori români din exil. 1945-1989*, Editura Fundațiilor Culturale Române
- Brașoveanu, Adina & Pavelescu, Mircea (2004), *Procesul comunismului*, **Timpolis**, an. XV, nr. 1093, 11-14 noiembrie
- Buruiană, Claudia (2005), *Fenomenul reeducării din închisorile comuniste – experiment etnoidentitar unic*, teză de doctorat, Universitatea din București
- Calafeteanu, Ion (2000), *Politică și exil. Din istoria exilului românesc*, Ed. Enciclopedică, București
- Chiper, Ioan (1998), *Consideratii privind evolutia numerica si compozitia etnica a P.C.R., 1921-1952*, în *Arhivele Totalitarismului*, nr. 21(4), p. 25-44
- Covaci, Stela (2006), *Persecuția. Mișcarea studențească anticomunistă - București, Iași (1956-1958)*, Vremea, București
- Cretzianu, Alexandru (1956), *Captive Rumania*, Praeger, New York
- Deletant, Dennis (2006), *Romania sub regimul comunist*, Academia Civica, București
- Denize, Eugen (2005), *Comunismul românesc de la începuturi până la moartea lui Gh. Gheorghiu-Dej în Memoria. Revista gândirii arestate*, Uniunea scriitorilor, Nr. 30
- Dimisianu, Gabriel (1997), "Exilul în exil" în **România literară**, 25 iunie –1 iulie
- Dimisianu, Gabriel (2007), "Ceva despre disidență și disidenți" în **România literară**, nr. 42
- Djuvara, Neagu (2008), "Formarea Comitetului Național Român" în *Amintiri din pribegie. 1948-1990*, Ed. Humanitas
- Dorin, Mihai (2006), *România de la comunism la mineriade*, Institutul Cultural Român, București
- Enache, George (2005), *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, Ed. Nemira, București
- Gabanyi, Anneli Ute (2001a), *Literatura și politică în România după 1945*, Ed. Fundației Culturale Române, București
- Gabanyi, Anneli Ute (2001b), "Revoluția română – o revoluție neterminată?" în *Întrebări cu și fără răspuns. Decembrie 1989*, Centrul Național de Documentare, Cercetare și Informare Publică despre Revoluția din Decembrie 1989, Timișoara
- Gheorghiu, Mihai Dinu (f.a.), *Exil, disidență și a doua cultură*, Univer, București
- Giurescu, Constantin C. (1946), *Istoria românilor*, vol. III, Fundația Regală pentru Literatură și Artă
- Goma, Paul (1990), *Culoarea curcubeului '77*, Ed. Humanitas, București
- Gosu, Armand (2006), *Responsabilitatea CNSAS* în **Revista 22**, 25 August

- Ilinca, Alina & Bejenariu, Liviu Marius (2003), "Grupul Pop-Oniga. Rezistență armată anticomunistă sau nesupunere civică" în *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*, București
- Jinga, Constantin, (2001-2002), *Mișcarea „Rugul Aprins“ de la Mănăstirea Antim*, în **Altarul Banatului**, XII (XIII), Nr. 10-12/2001 și Nr. 1-3/2002
- Laber, Jeri (1990, 16 august), *Persecution in Romania*, în **NYR Books**, vol. 37, nr.13, New York
- Leustean, Lucian N. (2002), *Stadiul dialogului interreligios și perspectivele sale în ecumenismul european*, în **Journal for the Study of Religions and Ideology**, Vara, nr. 2.
- Liiceanu, Gabriel (1991), *Jurnalul de la Păltiniș*, Humanitas, București
- Milin, Mordrag (1999), *Timișoara în arhivele Europei libere (17-20 decembrie 1989)*, Ed. Fundației Academia Civică, București
- Munteanu, Aurel Dragoș (2006), *Jean Monnet a falimentat Romania*, studiu publicat în **Jurnalul Național**, 19-22 septembrie
- Munteanu, Marian (1992), prefață și postfață Petre Țuțea, *Între Dumnezeu și neamul meu*, Fundația Anastasia, Editura și Imprimeria „Arta Grafică”, București
- Munteanu, Marian (2001 - 2002), *Revoluție și restaurație*, studiu publicat în serial în **Ziua**, decembrie - ianuarie
- Neașu, Ioan (2009), *Istoria comunismului: rezistență și disidență*, <http://scoalaromaneasca.weblog.ro>
- Necula, Nicolae D. (2007 [?]), *Eveniment istoric cu profunde semnificații ecumenice. Vizita Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Române la Vatican*, www.crestinism-ortodox.ro
- Niculescu, Adrian (2002), *Dizidența românească*, în **Observator cultural**, nr. 113, Aprilie.
- Niculescu-Mizil, Paul (2002), *O istorie trăită. Memorii*, vol.1, Ed. Enciclopedică, București
- Oprea, Marius (2004), *Moștenitorii Securității*, București, Editura Humanitas
- Popescu, Alexandru (1997), *Lumea rezistenței anticomuniste românești*, în **Magazin istoric**, Nr. 9/ Septembrie
- Popescu, Dumitru (2000), *Vizita Papei Ioan Paul al II-lea în România* în **Almanah Bisericesc**, Arhiepiscopia Bucureștilor, pag. 98-114
- Popper, Jacob (1992), *În culisele Europei Libere*, Ed. Victor Frunză, București
- Rozen, Marcu (2003), *Historical and Statistical Data About Jews in Romania, 1940-1944* [Date istorice și statistice privind situația evreilor sub guvernare antonesciană 1940-1944], A.E.R.H.V., București
- Rus, Alin (2007), *Mineriadele. Între manipulare și solidaritate muncitorească.*, Ed. Curtea Veche, București
- Săndulescu, Șerban (1996), *Decembrie 1989. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*, Ed. Ziua, București
- Sârbu, Daniel (1999), *Pelerin în credință*, Casa de Editură Viața Creștină, București.
- Simuț, Ion (2008), *A existat disidență înainte de Paul Goma?* în **România literară**, nr. 22
- Stamatescu, Mihai; Raluca Grosescu, Dorin Dobrințu, Andrei Muraru, Liviu Pleșa, Sorin Andreescu (2009), *O istorie a comunismului din România*, ICCR, Ed. Polirom, Iași
- Stan, Lavinia (2004), *CNSAS – privire retrospectivă*, în **The Sphere of Politics** (Sfera Politicii), Nr. 108, p. 14-21

- Stoienescu, Alex Mihai (2004), *Istoria loviturilor de stat în România*, Vol. IV (1, 3), Ed. Rao, București
- Ștefănescu, Alex. (2005a), *Scritori arestați (1944-1964)*, în **România Literară**, Nr. 23
- Ștefănescu, Alex (2005b), *Istoria literaturii române contemporane, 1941-2000*, Editura Mașina de Scris
- Ștefănescu, Domnița (1995), *Cinci ani din istoria României, o cronologie a evenimentelor decembrie 1989-decembrie 1994*, Ed. Mașina de Scris, București
- Suciu, Titus (1990), *Reportaj cu sufletul la gura*, Ed. Facla, Timișoara
- Tismăneanu, Vladimir (2009), *Scrisoarea celor Șase: Disidență sau fracționism?*, <http://tismaneanu.wordpress.com>
- Todorov, Tzvetan (1999) *Voices from the Gulag: Life and Death in Communist Bulgaria*, University Park, PA. Penn State Press
- Țăranu, Liviu & Bărbulescu, Theodor (2006), “Cuvânt înainte”, în *Jurnale din rezistența anticomunistă. Vasile Motreanu, Mircea Dobre, 1952-1953*, Ed. Nemira, București
- Vlad, Ioan; Baboș, Alexandru (1996), “Războiul României pentru reîntregirea națională (1941-1945)”, în *Istoria artei militare*, Sibiu
- Ulici, Laurențiu (1994), *Avatarii lui Ovidiu. Observații statistice despre exilul literar românesc*, în **Luceafărul**, Nr. 5.

*

BÎ.R – *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, INST, București

IMR – *Istoria militară a românilor* (1992), Ed. Militară, București

RCPADCR – *Raportul Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România* (2006), http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf

TZM – *Trei zile într-un mileniu. 7-9 mai 1999* (1999), Ed. Fundației Rompres, București

*

Magazin Istoric (1994), *P.C.R. în malaxorul cifrelor*, nr. 3.

Biserica Ortodoxă Română (1989, ianuarie), nr.1.

Ziarul de Iași (2000, 23 noiembrie), *Lista candidaților “cu dosar”* ♦ Răspunsul lui Mircea Ionescu Quintus în fața deciziei CNSAS de a-l înscrie pe lista celor care au desfășurat activități de poliție politică.

Adevărul (2009, 10 aprilie), *Interviu cu Mircea Ionescu Quintus*, realizat de George Rădulescu.

Creștinortodox.ro (2007, septembrie), *Dosariada pentru Patriarh* ♦ Descrierea evenimentelor, câteva opinii ale intelectualilor creștini.

Cotidianul, (2007, 8 august), "IPS Antonie i-a cerut lui Ceaușescu să-l facă general" ♦ Declarație făcută de Mircea Dinescu, membru CCNSAS.

Cotidianul (2007, 22 august), Dosarul de cadre al Patriarhului Teoctist

Le Monde (1989a, 28 decembrie), *Le nouveau premier ministre, M. Petre Roman. Un marxiste gorbatchévien*

Le Monde (1989b, 28 decembrie), *Comme au temps de Staline...*

Revista 22 (2004, 28 ianuarie), *Disidenta, revolutie, GDS*, interviu cu Radu Filipescu

Revista 22 (2002, 6 iunie), "Am fost un complotist", interviu cu Silviu Brucan realizat de Rodica Palade

Ziua (1999, 9 mai), "Sanctitatea Sa a urât României să obțină <<sprijinul politic și financiar al Uniunii Europene>>" ♦ Impactul vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România.

Ziua (1999a, 10 mai), "Sfânta Liturghie din Parcul Unirii", realizat de Laura Gafencu ♦ Impactul vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România.

Ziua (1999b, 10 mai), "Presă internațională a preluat Apelul de Pace pentru Iugoslavia" ♦ Impactul vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România

Ziua (1999c, 10 mai), "O jumătate de milion de credincioși au participat la Misa Catolică din Parcul Izvor" realizat de Mara Teodora Banica, Monica Bica ♦ Impactul vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România.

Ziua (1999, 11 mai), "Biserica ridică nivelul politic", realizat de Adrian Patrușcă ♦ Impactul vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România.

Ziua (1999, 12 mai), "Războiul aduce pacea între biserici" ♦ Impactul vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România.

Radio Maria (2009, 8 aprilie), "Vizita papei Ioan Paul al II-lea în România rămâne o vizită istorică ce a deschis posibilitatea și altor vizite pentru viitor" ♦ Interviul radiofonic cu Emil Constantinescu, fostul președinte al României (1996-2000), realizat de către Claudiu Ardelean ♦ http://www.radiomaria.ro/news_102_ro.php

5/01/2009 (actualizat 7:00)

Jurnalul Național (2009, 5 ianuarie), "Întâlnire istorică în 1989: Preafericitul Teoctist – Papa Ioan Paul al II-lea", Daniela Cârlea Șotică. ♦ Impactul vizitei Patriarhului Teoctist la Vatican în 1989.

La Repubblica (1996, 29 noiembrie), „Un veto ortodox pentru papă la Moscova“, Enrico Franceschini, p. 19

Adevărul (2002, 8 octombrie), *Preafericitul Teoctist a vorbit în Piața San Pietro în fața a peste 300.000 de pelerini* ♦ Impactul vizitei Patriarhului Teoctist la Vatican în 2002

Ziua (2002, 8 octombrie), *Papa l-a prezentat pe Patriarhul Teoctist pelerinilor din întreaga lume*, corespondenta din Roma, de la Gabriela Bogdan și Radu Bogdan ♦ Impactul vizitei Patriarhului Teoctist la Vatican în 2002

Romana – Bulletin of the Prelature of the Holy Cross and Opus Dei (Romania – BPHCOP) (2002), *October 7. Audience with the Holy Father and Mass of Thanksgiving*, nr.35, Julie – Decembrie, p. 208.

Opus Dei Information Office (2002, 8 octombrie), *Canonization of Josemaría Escrivá and Mass of Thanksgiving*, <http://www.opusdei.us/art.php?p=4684>

Cotidianul (1992, 21 februarie), nr. 200, anchetă realizată de Ilinca Cioculescu și Mihnea Vasiliu, Prezentarea evenimentelor anului 1990

România Liberă (1989, 31 decembrie), *Fără isme și fără partid*, Interviul cu Silviu Brucan prin care este anunțată intenția FSN de a se transforma în partid și de a candida în alegeri.

Ziua (1998, noiembrie) “*Liga Studenților – cronologie*”, ediție specială

Ziua (1998, 20 iunie), “*Mesajul Pieței Universității rămâne actual*” ♦ Extras din emisiunea “Față în față”, TVR, discuție între Vartan Arachelian, Sorin Roșca Stănescu și Marian Munteanu.

Revista 22 (1990, 29 iunie), “*Nu poate fi decât o înscenare*”, nr.24, p.13 ♦ Interviu cu maria Munteanu, mama lui Marian Munteanu, consemnat de Andreea Pora

Anania, Valeriu (2008). *Memorii*, Ed. Polirom, Iași.

Bănică, Mirel (2007). *Biserica Ortodoxă Română: stat și societate în anii '30*, Ed. Polirom, Iași.

Berdiaev, Nicolai (1999). *Originile și sensul comunismului rus*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca.

Boldea, Iulian; Cistelean, Al.; Moraru, Cornel; Podoabă, Virgil (coord.) (1999). *Un destin istoric: Biserica Română Unită*, Ed. Arhipelag, Târgu Mureș.

Bulgakov, Serghei (1997). *Ortodoxia*, Ed. Paideia, București.

Caravia, Paul; Constantinescu, Virgil; Stănescu, Flori (1998). *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București.

Cesereanu, Ruxandra (2006). *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Ed. Polirom, Iași.

Courtois, Stéphane (coord.) (2008). *Dicționarul comunismului*, Ed. Polirom, București.

Dobre, Florica; Duțu, Alesandru (2000). *Distrugerea elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România, Vol. I 1944-1946*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București.

Dungaciu, Dan (2009). *Cine suntem noi? Cronici de la Est la Vest*, Ed. Cartier, Chișinău.

Enache, George (2005). *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, Ed. Nemira, București.

Gillet, Olivier (2001). *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, Ed. Compania, București.

Ionescu, Nae (f.a.). *Îndreptar ortodox*, Criterion Publishing, Norcross, USA.

Păcurariu, Mircea (2006). *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.

Petcu, Adrian Nicolae (coord.) (2005). *Partidul, Securitatea și Cultele*, Ed. Nemira, București.

Absolvenții rromi de masterat din România

Janina Micu

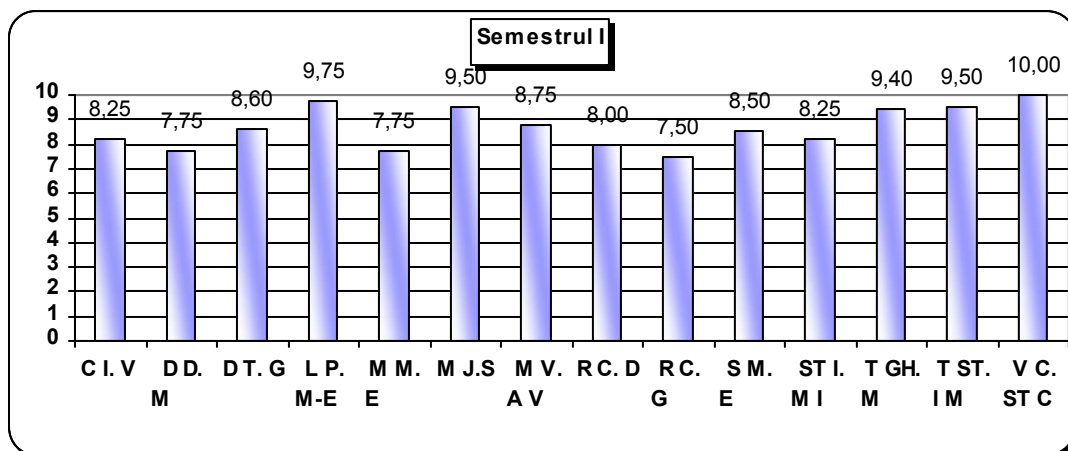
După ce am identificat rromi absolvenți de studii superioare de la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială am continuat cu studiul celor care au absolvit studiile post-universitare în cadrul acestei facultăți. După care, am luat interviuri și altor licențiați și masteranzi rromi din afara facultății.

Din datele cercetării am observat că acești rromi intervievați ocupă și funcții importante în instituțiile guvernamentale care se ocupă de problemele minorității rrome din România.

Este important de precizat faptul că am identificat la început numai absolvenții rromi de studii superioare din cadrul Facultății de Sociologie și Asistență Socială, specializarea Asistență Socială din cadrul Universității București, dar există posibilitatea ca unii dintre aceștia să nu își finalizeze studiile post-universitare în cadrul acestei facultăți iar din păcate acest lucru nu poate fi identificat și prezentat în această cercetare. În consecință, am identificat o parte din absolvenții masteranzi din cadrul facultății, unde s-au înregistrat 14 absolvenți de etnie rromă, care au avut următoarea evoluție educațională pe parcursul unui semestru, prestația fiind reprezentată în tabelul numărul 1.

Din datele cercetării, am ajuns la concluzia că au fost mai mulți rromi care au intrat la masterat, respectiv 17 persoane de etnie rromă, dar 3 dintre aceștia nu au absolvit cursurile post-universitare la această facultate.

Tabelul numărul 1

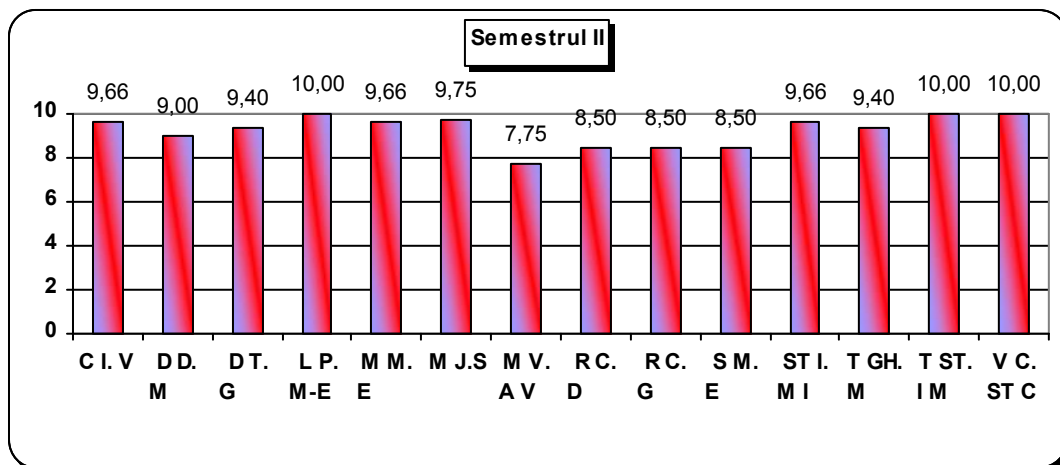

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

Urmărind tabelul numărul 1, observăm că nota generală din media totală a celor 14 absolvenții de masterat, pentru semestrul I este de 7,50 și media generală cea mai mare este reprezentată de nota 10,00.

Pentru semestrul II avem următoarele note: cea mai mare medie generală este reprezentată, conform tabelului numărul 2 de nota 10,00 și cea mai mică medie este reprezentată de 7,75. În consecință, observăm o creștere la această medie, comparativ cu primul semestru unde medie cea mai mică era de 7,50.

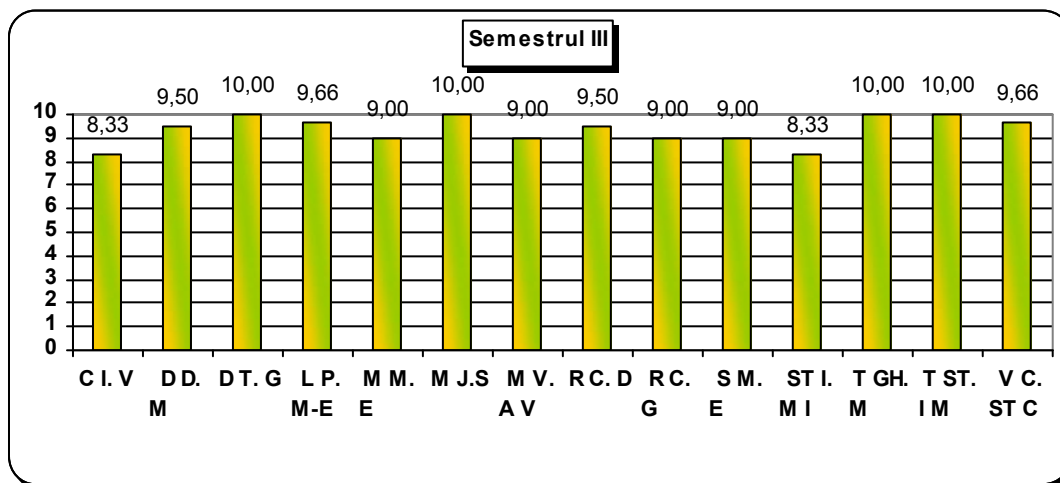
Tabelul numărul 2

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

În această facultate avem pentru semestrul III, conform tabelului numărul 3, următoarea medie generală în care cea mai mare notă fiind reprezentată de 10.00, iar cea mai mică medie este de fapt o notă mare, ea fiind reprezentată de 8.33.

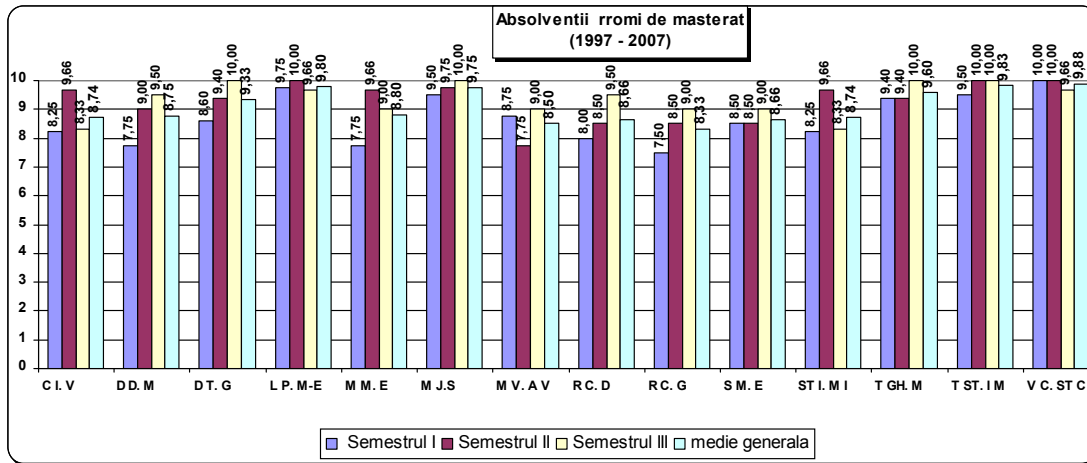
Tabelul numărul 3

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

În concluzie, românii absolvenți de masterat au obținut în facultate note mai mari decât în timpul facultății, iar acest lucru se poate urmări și în tabelul numărul 4, unde media generală cea mai mică a anilor de studiu la master este reprezentată de 8.33, iar cea mai mare medie a absolvenților români de la master este reprezentată de 9.88.

Tabelul numărul 4

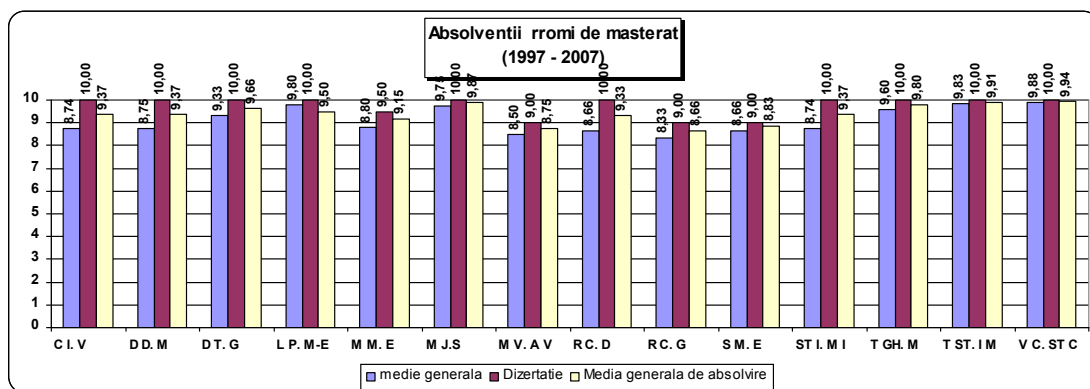

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

La dizertație toți absolvenții rromi de masterat au obținut următoarele note: 10 persoane care au luat nota 10.00, o persoană care a luat nota 9.50, iar cele mai mici note au fost luate de 3 persoane care au luat nota 9.00.

În concluzie, rromi absolvenți de masterat au învățat iar toate aceste aspecte le putem observa în tabelul numărul 5 unde este prezentată întreaga situație a performanțelor educaționale obținute de masteranzii absolvenți rromi din România la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială din cadrul Universității din București.

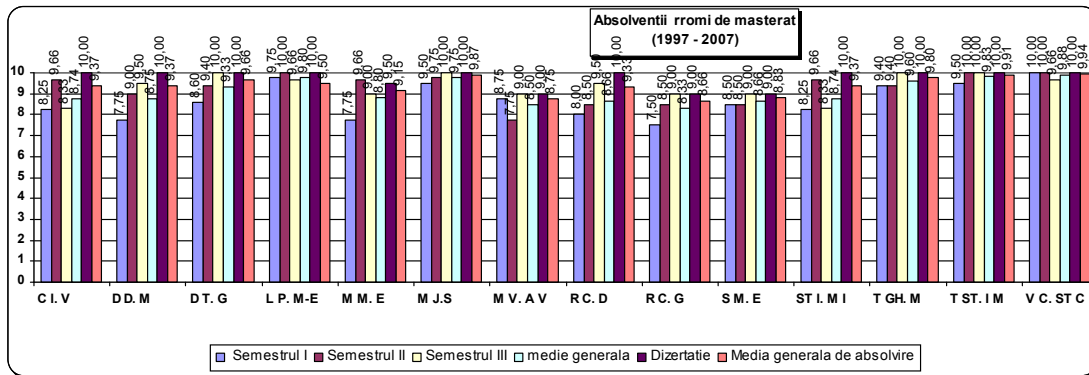
Tabelul numărul 5

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

În tabelul numărul 6 voi prezenta și semestrele masteranzilor rromi, Astfel, după cum se observă, cea mai mică medie de absolvire a masteratului este 8.66, iar cea mai mare medie este de 9.94.

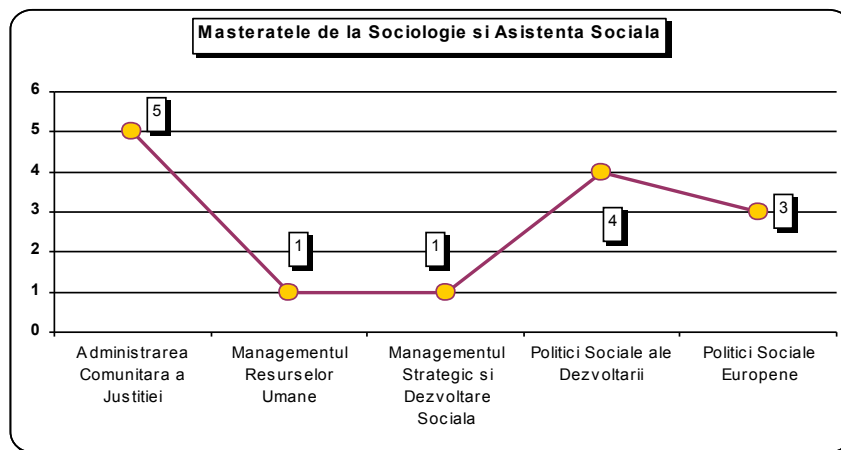
Tabelul numărul 6

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

Este important de cunoscut și specializările din cadrul Facultății de Sociologie și Asistență Socială. Urmărind tabelul numărul 7, putem observa că avem: 5 persoane la specializarea *Administrarea Comunitară a Justiției* din cadrul specializării de Asistență Socială, 5 persoane absolvente de masterat de la specializarea Sociologie intitulat *Politici Sociale ale Dezvoltării* (menționez faptul că acest master a fost schimbat prin denumire după 2 ani de la înființare și intitulat *Managementul Strategic și Dezvoltare Socială*, însă s-au păstrat materiile care s-au predau și în promoția trecută) iar 3 masteranzi au absolvit în cadrul specializării de Asistență Socială masterul intitulat *Politici Sociale Europene*.

Tabelul numărul 7

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

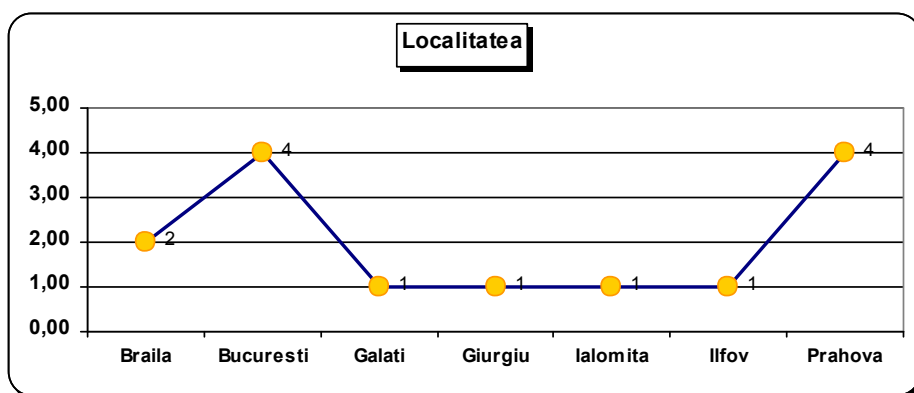
În cercetarea realizată am identificat o persoană care a absolvit masterul din cadrul specializării de Sociologie intitulat *Managementul Resurselor Umane* și o altă

persoană care a studiat masterul intitulat *Managementul Servicilor Sociale și de Sănătate*, însă din păcate nu am reușit obținerea datelor privind situația evoluției educaționale a acestora din urmă, din cauza faptului că a fost foarte greu să identific toate aceste date ale romilor, ele fiind printre alte sute de date ale populației majoritare și, datorită acestui fapt, am omis această persoană de la această specializare, care a fost identificată ca fiind absolventă a facultății prin interviul acordat.

Este important de precizat faptul că la master nu au existat locuri speciale pentru romii în cadrul Facultății de Sociologie și Asistență Socială din cadrul Universității din București.

După ce am analizat mai multe aspecte legate de performanțele școlare ale absolvenților romi de masterat de la această facultate din București, vom arăta mediile de rezidență de unde aceștia provin. Urmărind tabelul numărul 8, vom observa următoarele date: 4 persoane sunt din București, 4 sunt din Județul Prahova, 2 persoane sunt din județul Brăila și câte o persoană din județele Giurgiu, Ialomița, Galați și Ilfov.

Tabelul numărul 8

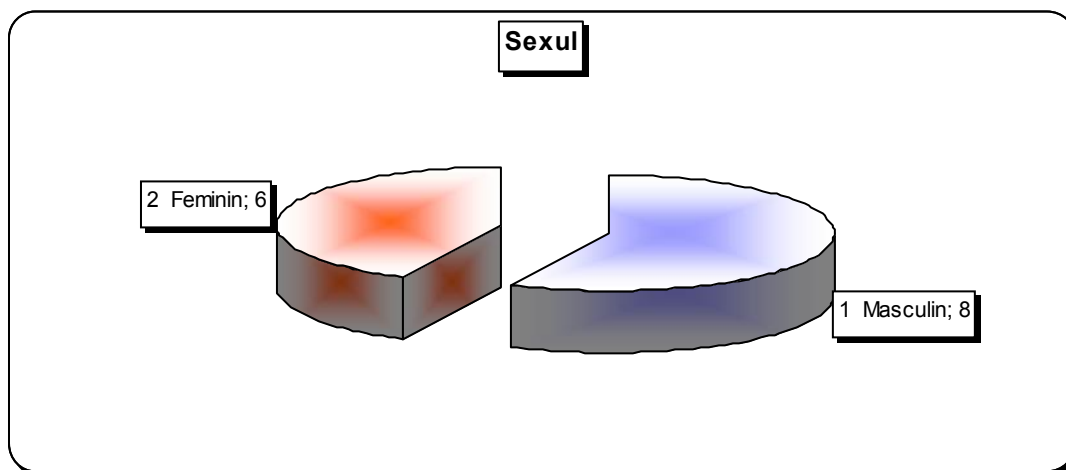

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

Deși avem mai mulți absolvenți romi de studii superioare de sex feminin, observăm faptul că am identificat mai mulți absolvenți de masterat de sex masculin. Acest lucru reiese foarte clar din tabelul numărul 9, unde avem 8 persoane de sex masculin care au promovat masteratul, comparativ cu 6 persoane de sex feminin. Trebuie însă precizat faptul că pentru absolvenții de studii superioare și de master din această facultate sunt prezentate aceste date, însă sunt identificate persoane care nu și-au

continuat studiile în această facultate, iar acestea vor fi prezentate într-un alt tabel cu alți intelectuali romei care nu și-au finalizat studiile post-universitare la această facultate.

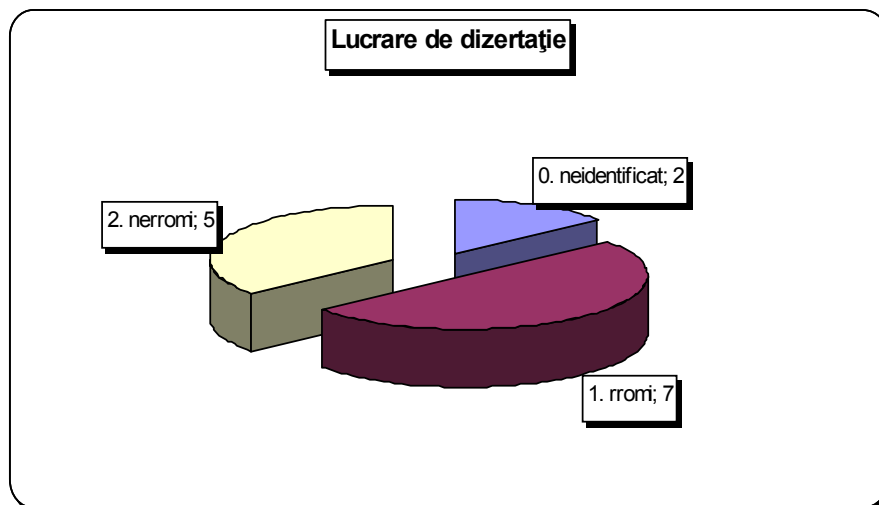
Tabelul numărul 9

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

La acești absolvenți romei de masterat am identificat mai multe lucrări scrise în domeniul etniei rome, respectiv 7 lucrări, comparativ cu 5 lucrări scrise în domeniul majoritar. Așa cum se poate observa în tabelul numărul 10 sunt două lucrări care nu au fost identificate în ce domeniu au fost scrise. Menționez că datele identificate au fost culese din bibliotecă și nu au fost găsite în acea listă.

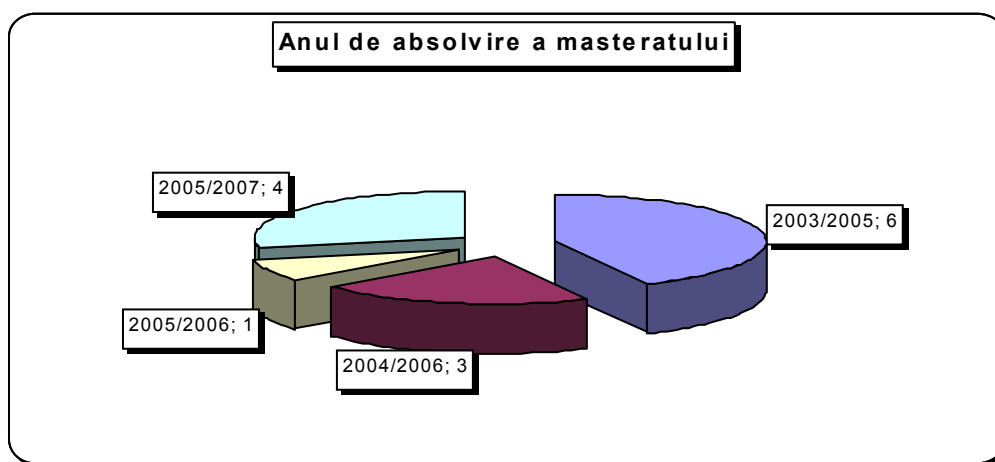
Tabelul numărul 10

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

Anul de absolvire a masteratului este important de precizat deoarece putem afla cu ușurință ce promoție au avut cei mai mulți absolvenți. Observând tabelul numărul 11, unde se identifică promoția absolventă din anul 2003 care este cu cei mai mulți absolvenți de master, respectiv 6 persoane de etnie rromă, urmează apoi 4 persoane din promoția absolventă a anului 2005 și 3 persoane din promoția anului 2004. Deci avem promoția celor care au intrat la facultate în anii 1999, 2000 și 2001.

Tabelul numărul 11

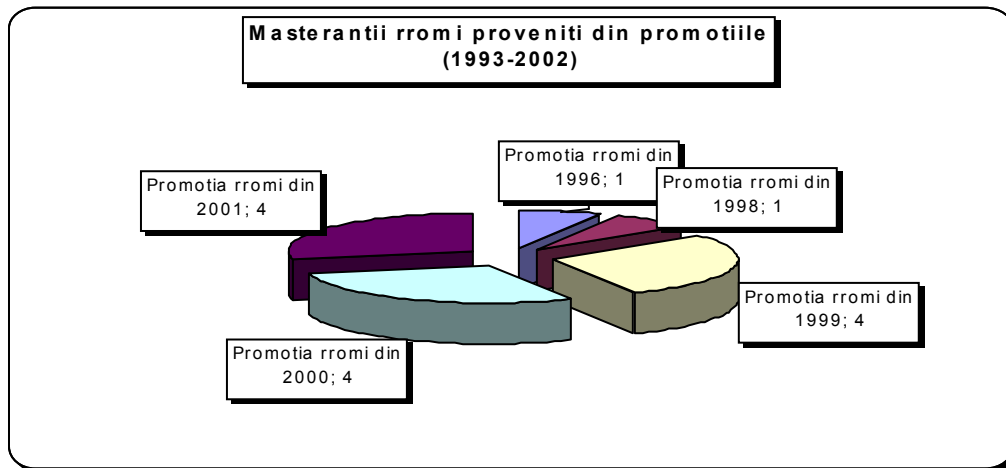

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

Cu alte cuvinte, urmărind tabelul numărul 12, observăm că absolvenții de studii superioare au urmat cursurile post-universitare în cadrul aceleași facultăți în care

promoțiile 1999, 2000 și 2001 sunt cele mai bune promoții din punct de vedere al performanțelor educaționale, dar și din punct de vedere numeric a celor care au intrat la admitere și au absolvit facultatea.

Tabelul numărul 12

Sursa: Baza de date este preluată de la Facultate de Sociologie și Asistență Socială

Orientări și curente în geopolitica românească. Geopolitica, știința integralității teritoriale românești

Diana Didă

Am prezentat aici o serie de texte de geopolitică – afirmate sau nu astfel – care au apărut în revista Sociologie Românească în perioada interbelică, între anii 1936 (anul apariției acestei reviste) și 1939. Dorința noastră a fost aceea de a descoperi modalitatea în care geopolitica, o știință încă foarte nouă în acele timpuri, era teoretizată de către specialiștii, sociologi sau nesociologi, care își puneau semnătura în paginile Sociologiei Românești. Am selectat, așadar, mai multe lucrări semnificative pentru a ne lămurii asupra orientărilor și curentelor pe care, se credea, le va lua noua știință a geopoliticii.

Cuvinte cheie: revista Sociologie Românească, sociologia românească interbelică, geopolitică, Ion Conea, Simion Mehedinți, Traian Herseni

În paginile următoare vom lua în discuție câteva texte de geopolitică – afirmate sau nu ca atare în mod explicit – care au apărut în revista **Sociologie Românească** în perioada interbelică, între anii 1936 (anul apariției acestei reviste) și 1939. Dorința noastră a fost aceea de a descoperi modalitatea în care geopolitica, o știință încă foarte nouă în acele timpuri, era teoretizată de către specialiștii, sociologi sau nesociologi, care își puneau semnătura în paginile **Sociologiei Românești**. Am selectat, așadar, o serie de texte semnificative pentru a ne lămurii asupra orientărilor și curentelor pe care, se credea, le va lua noua știință a geopoliticii.

Școala germană este, fără îndoială, cea care i-a conferit geopoliticii statutul de știință autonomă, ieșită din canoanele geografiei politice. Geopolitica, înțeleasă ca Weltpolitik (și chiar mai mult decât atât), a prins foarte ușor în Germania anilor 20-30. De fapt, prima revistă de geopolitică apare în 1923, la doar un an de la moartea lui Kjellen. Este vorba despre

faimoasa *Zeitschrift für Geopolitik*. Faptele dovedesc că la numai 13 ani de la apariția acestei reviste, gândirea geopolitică germană, dar nu numai, era deja foarte bine cunoscută în România. Paginile Sociologiei Românești vor găzdui, încă de la primul număr al acesteia, numeroase studii de geopolitică. Încet-încet, acestea vor dovedi că geopolitica românească începea să se închege și să pornească pe propriul său drum. *Lua astfel naștere geopolitica românească, o geopolitică a națiunii.*

Probabil că ideea aceasta nu a fost pe deplin conștientizată de la bun început. Geopolitica noastră a ajuns să aibă acest caracter după 1940, când România a suferit pierderile teritoriale bine-cunoscute. Dar primii pași în acest sens sunt făcuți încă din 1936, urmând ca, pe măsura trecerii timpului, geopolitica românească să capete tot mai mult caracterul unui veritabil proiect național.

Într-adevăr, primele studii de geopolitică românească ce apar în Sociologie Românească au un caracter mai general. Ele își propun să aducă la cunoștința publicului trăsăturile noii științe, în primul rând, și să intuiască direcțiile spre care aceasta urma să se îndrepte, în al doilea rând. Este și cazul studiului lui **Ion Conea** intitulat „O știință nouă: geopolitica”ⁱ. Conea descrie, destul de amănunțit, sensurile de evoluție ale „noii științe” la nivel internațional, dar nu se mărginește doar la atât, ci are propria viziune despre ceea ce este sau ar trebui să fie geopolitica. Pe scurt, *el vede geopolitica fie ca pe o știință a „relațiilor dintre state”ⁱⁱ, fie a „mediului politic al unui singur stat”ⁱⁱⁱ*, acest mediu trebuind însă urmărit și definit, afirmă Conea, tot pe temei geografic. Observăm că, tributار formației sale de geograf, Conea vede geopolitica mai apropiată de geografie decât de sociologie, ea fiind „expresia politică a unui ansamblu de elemente geografice care converg în ea”^{iv}.

O asemenea perspectivă, apropiată mai degrabă de geografie decât de sociologie, este relativ singulară în geopolitica românească. Acest fapt îl apropie pe Conea de perspectivele occidentale, în special de cea germană, pe care el totuși nu ezită nicio clipă să o critice. Critica sa vine însă mai curând de la geograful Conea, decât de la geopoliticianul Conea. Este vorba despre o critică (pe care o considerăm constructivă), care vine în ajutorul geografiei politice pe care școala germană de geopolitică încerca să o descrie ca pe o știință statică. Geograful român, aproape revoltat de o asemenea de atitudine, aduce multe argumente în favoarea ideii că geografia politică este o știință dinamică. Diferența dintre cele două științe, amândouă dinamice, este dată (evident) de obiectul pe care fiecare dintre ele l-ar avea în vedere.

Obiectul geopoliticii este reprezentat de relațiile dintre state, sau de mediul politic al unui stat (relațiile sale cu vecinii, rezultate din corelarea unor factori geografici sau transformabili în categorii geografice: întinderea teritorială, populația, comunitatea sau diversitatea de interese, origini, tradiție și istorie^v). Cel al geografiei politice este statul, înțeles ca organism care se naște, se dezvoltă și, în cele din urmă, moare. Geografia politică, studiind o entitate vie și dinamică, este și ea vie și dinamică. Este, mai exact, „studiul vieții geografice a statelor, pe care (...) școala de geopolitică din Germania vrea s-o treacă pe seama unei științe noi”^{vi} (geopolitica, n.n).

Interesant este faptul că aceeași problemă, cea a raportului dintre geopolitică și geografie politică, este văzută mult diferit de *sociologul Traian Herseni*. Într-o recenzie (destul de critică) pe care o realizează cărții „*Geopolitique*” al lui **J. Ancel**, Herseni face o diferență clară între geopolitică, știință dinamică și geografia politică, știință statică. Dar iată cum explică Herseni această diferență: „Ancel, împins de înverșunarea sa împotriva geografiei germane, nu mai înțelege exact nici terminologia (...). *Geopolitik* însemnează în primul rând, Politică, adică politică geografică, politică în raport cu solul, câtă vreme *Politische Geographie*, este dimpotrivă Geografie, adică studiul repartizării formelor politice. Prima are un caracter normativ, ea arată și condițiile ideale de teren pentru desăvârșirea optimă a statului (s.n.), cea de a doua are un caracter strict explicativ, constată și lămurește faptele așa cum le găsește (s.n.)”^{vii}. Unghiul de abordare este, precum se înțelege, opus celui adoptat de Conea.

Herseni pare mai apropiat de concepția de esență a geopoliticii germane, care considera geopolitica o „tehnologie”, un instrument normativ menit să ghideze politica unui stat în afara și în interiorul granițelor sale. Conea, din contră, o considera mai curând un mod de analiză sau de „citire” geografică a relațiilor dintre state, a mediului politic internațional. De fapt, pentru Conea, geopolitica reprezenta nici mai mult nici mai puțin decât „*geografie aplicată*”^{viii} realităților prezente. El subliniază în mai multe rânduri caracterul *actual* (în sensul strict al temporalității) al geopoliticii. Or, normativitatea despre care vorbea Herseni este aplicabilă atât prezentului, cât și viitorului. Sau, poate, mai ales viitorului, dat fiind scopul ultim al geopoliticii în viziunea sociologului (în bun spirit gustian): „*desăvârșirea optimă a statului* (s.n)”. Avem aici, fie și *in nuce*, varianta românească a geopoliticii – cea națională, ghidată tocmai de ideea desăvârșirii și consolidării unității statale a României.

Herseni alege drept obiect al geopoliticii tocmai statul, „în esența sa spațială”^{ix}. De aceea, arată în continuare Herseni, „este **clar că geopolitica este o știință a statului sub un anumit aspect al lui, cel spațial, deci este o știință socială, teleologică (s.n.)**, pe când **geografia politică** este o știință a Terrei, sub un anumit aspect al ei, cel politic, deci este **o știință naturală, cauzală, deterministă (s.n.)**”^{xvii}. Sociologul Herseni pare să intuiască mult mai bine decât geograful Conea coordonatele pe care se va dezvolta la noi (și în lume, mai ales după al doilea război mondial) geopolitica: o **știință socială**, axată pe stat și pe nevoile acestuia.

Este obligatoriu însă, în acest context, să mai subliniem un aspect. În ciuda faptului ca Ion Conea a eșuat la început să intuiască direcțiile pe care geopolitica românească avea să le urmeze, contribuția sa la dezvoltarea acestei științe avea să fie enormă. În anii următori, în paginile **Sociologiei Românești** și apoi în cele ale **Geopoliticii și Geoistoriei**, Conea va semna o serie de articole strălucite care au devenit repere în geopolitica românească.

Dar Conea nu a semnat în **Sociologie Românească** numai articole mai largi, ci și recenzii la fel de interesante. Și prin acestea a contribuit, fără îndoială, la popularizarea și la mai buna cunoaștere a geopoliticii românești.

În 1939, de pildă, el scrie două astfel de recenzii în **Sociologie Românească**. Prima se referea la un articol pe care **Simion Mehedinți** îl publică în cea mai importantă revistă de geopolitică din Germania, **Zeitschrift fur Geopolitik**. Articolul lui Mehedinți avea titlul „**Die geopolitische Lage Rumaniens**” și apăruse cu un an înainte de a fi semnalat de către Ion Conea^{xi}. Recenzia pe care o face Conea include o largă prezentare a ideilor pe care Mehedinți le expusese în revista germană. Astfel, tot pe urmele lui Conea, putem și noi să le cunoaștem așa cum au fost ele formulate în revista germană.

În acest articol, Mehedinți reia vechea sa teorie despre importanța (insuficient cunoscută) a **istmului ponto-baltic**. Acesta desparte, arată Mehedinți, două lumi: „geomorfologia, clima, vegetația, regimul apelor curgătoare – fiecare dintre acestea este de **un fel (s.n.)** în estul și de **alt fel (s.n.)** în vestul acestui istm”^{xiii}. Dar, chiar mai important decât a fi granița dintre două entități geografice diferite, istmul ponto-baltic este granița a două culturi politice. A devenit astfel o dată cu revoluția bolșevică, despărțind lumea europeană, democratică, de cea sovietică, care „calcă în picioare dreptul internațional și declară război tuturor acelor care nu se voiau comuniști”^{xiiii}. Rolul care îi revine în acest context istmului ponto-baltic este cel de

„*cordon sanitar*”, cu termenul lui Mehedinți, sau de „*carantină europeană*”, cu cel al lui Conea. De aceea, istmul acesta este „pentru lumea statelor din Apus de mare importanță. Din punct de vedere geologic, morfologic, climatic, hidrografic, biogeografic, etnografic, antropogeografic, **geopolitic** (s.n.), țările baltice cu Polonia și România laolaltă construiesc hotarul Europei în fața Marii Siberii”^{xiv}. Încă o dată, Mehedinți intuiește pericolul rusesc ce pândește România și celelalte state de graniță. Timpul i-a dat, din păcate, dreptate. Geografia și spiritul său au fost înfrânte de politic, iar România, împreună celelalte state aflate în vecinătatea Rusiei sovietice au fost ocupate și incluse în foarte scurt timp în blocul comunist. Românii, din cauza statutului lor de „popor de margine”^{xv}, au trebuit să suporte timp de aproximativ patruzeci de ani o ocupație politică, economică și militară dintre cele mai dure.

A doua recenzie pe care o avem în vedere aici este cea pe care Conea o realizează cărții lui **Mihai David**, intitulată „*Considerațiuni asupra Statului român*”^{xvi}. Este tot o carte despre geopolitică, din care Conea extrage pasaje largi, ilustrative pentru concepția generală a lui M. David. De pildă, acesta consideră că sunt necesare o serie de trei prelegeri menite să clarifice statutul geopolitic al statului român. Prima dintre ele, „Probleme de ordin geopolitic ale spațiului ocupat de statul român”, se referă la „locul pe care îl ocupă teritoriul țării noastre, gândindu-ne nu numai la problemele vecinătății, ale complexului politic european, dar și la împrejurările speciale de desăvârșire istorică ca națiune și ca stat”^{xvii}. Cea de-a doua, intitulată „Structura economică a Statului român” are, evident, în vedere „putințele de dezvoltare ale acestor ținuturi”, în timp ce cea de-a treia, „Problemele populației cu privire specială asupra țăranului român”, se vrea o analiză atentă a stării demografice a populației României, cu focalizare specială asupra țăranului român^{xviii}. Să reținem și definiția pe care M. David i-o dă geopoliticii: „analiza potențialului și virtualităților politice care zac în cele două elemente (...) pământul și poporul unui stat. Puterea și menirea unei națiuni ca expresie politică, analiza ca și descifrarea și indicarea acestora, iată obiectul disciplinei geopoliticii”^{xix}. Deși M. David pare mai apropiat ca și concepție de Herseni decât de Conea, acesta din urmă nu are decât cuvinte de laudă pentru cartea al cărei recenzor este. Și aceasta întrucât, arată Conea, „*la noi această literatură este abia la început* (s.n.)”^{xx}, astfel încât orice încercare mai mult sau mai puțin reușită este foarte merituoasă în esența ei.

De la Conea mai aflăm un lucru extrem de interesant și de important, care astăzi pare uitat. Prima revistă de geopolitică de la noi nu este **Geopolitica și geoistoria. Revistă română pentru sud-estul european**, care apare în 1941, ci **Affaires Danubiennes**, care apăruse încă

din 1938. Despre aceasta, Conea scria: „avem (...) o *revistă geopolitică* (apare sub îngrijirea unui comitet în frunte cu profesorul (și) de politică – ca și Kjellen – Dimitrie Gusti) decât care nici chiar *Zeitschrift fur Geopolitik* (...) nu este mai presus: *Affaires Danubiennes* (...) are colaboratori din întreg orizontul geopolitic dunărean, ba și din Polonia, Franța^{xxxi}. Este, iată, o revistă la care tot sociologia, sau sociologii, au o importanță capitală.

În acest context legat de cărțile de geopolitică ce apar la noi trebuie să mai amintim o lucrare. Este vorba despre cea a lui *Virgil Tempeanu*, intitulată „*Die geopolitische Lage Rumaniens und Deutschland*”, care apare în 1937 la București. Cartea aceasta este prezentată în paginile *Sociologiei Românești* doi ani mai târziu, tot prin intermediul lui Ion Conea^{xxii}. Pornind de la ideea României ca *țară de răspântie* între Apus și Răsărit, autorul, Virgil Tempeanu, sugerează că orientarea politicii românești trebuie să fie spre vest, spre Germania. Așa ar fi cerut, considera el, situația noastră geopolitică și relațiile economice naturale^{xxiii}. Aceasta mai ales din cauza faptului că România, ca „țară de tranziție”, este văzută de bolșevici „ca o poartă spre Apus^{xxiv}”. La fel, occidentalii văd în România o poartă spre Răsărit, ceea ce face ca la noi, unde „se încrucișează căile internaționale care duc dinspre Occident spre Orient și din nordul Europei spre sud-est (...) atât puterile din vest cât și cele din est vor deopotrivă să-și asigure influența asupra acestui important ținut^{xxv}”.

O lucrare în care preocuparea pentru integralitatea teritorială a României este afirmată în mod direct și răspicat apare în *Sociologia Românească* de la sfârșitul anului 1937. Ea îi aparține unui autor mai puțin cunoscut, **Constantin Enescu**, și poartă un titlu interesant: “Semnificația alegerilor din decembrie 1937 în evoluția politică a neamului românesc^{xxvi}”. Din nou, fără a avea un caracter geopolitic afirmat, acest text poartă în sine sâmburele acestei științe. În sprijinul acestei afirmații, observăm similaritatea tematică și de stil dintre Ion Conea, de pildă, și a sa metaforă a izbulucului^{xxvii} și ideea lui C. Enescu conform căreia “România este o unitate geografică: un șir rotund de munți ce cuprind un podiș unde s-a zămislit națiunea română. În vremuri grele, poporul român a locuit la munte, în depresiunile dintre munți, unde viața era mai înlesnită; în vremuri de liniște s-a coborât la câmpie, unde avea posibilitatea să ducă o viață mai bogată deși mai nesigură^{xxviii}”. Observăm așadar că, în ciuda faptului că geopolitica românească se află abia la început, regăsim deja o serie de teme și de idei care vor circula între toți adepții acestei științe. Concluzia pe care o putem trage de aici este aceea că toate aceste teme se impun geopoliticienilor în mod natural, venind dinspre realitate și nevoile sale

(în acest caz statul-națiune) spre știința care își propune să descrie, să analizeze și, în cele din urmă, să protejeze respectiva realitate.

Ca și Mehedinți, de pildă, Enescu vorbește despre România ca despre o “*țară de răspântie*”^{xxix}. Acest caracter al țării ne plasează din punct de vedere geopolitic în mai multe arii de influență: balcanică, est-europeană și central europeană (toate fiind mari spații culturale, economice și politice de o însemnătate majoră la nivel continental). Astfel, România privește “în parte spre sud, spre Mediterana, de unde a venit influența Bizanțului, dar mai târziu invazia turcească; spre răsărit, de unde au venit năvălitorii, de la huni până la tătari și unde am avut (...) presiunea moscovită; spre apus, unde stăpânirea ungară s-a continuat prin presiunea politică a monarhiei habsburge”^{xxx}. Interesant este că acest termen de *presiune* (între state) apare și la Ion Conea, unde constituie (sau este propus a constitui) însuși *obiectul* geopoliticii. Iată deci doar câteva elemente de factură geopolitică ce apar în acest text și care ne-au îndreptățit să îl amintim și să îl considerăm relevant pentru tema noastră.

ⁱ Ion Conea, „O știință nouă: geopolitica”, în rev. „Sociologie Românească”, nr. 9-10, sept-oct., 1937

ⁱⁱ Idem, p.408

ⁱⁱⁱ Ibidem, p.412

^{iv} Ibid.

^v Ion Conea, op.cit., p.412

^{vi} Idem, p.410-411

^{vii} Traian Herseni, recenzie la J. Ancel - „Geopolitique”, Paris, 1936, în Sociologie românească, nr.11, 1936

^{viii} Ion Conea, op.cit., p.412

^{ix} Traian Herseni, op.cit., p.48

^x idem

^{xi} Ion Conea – recenzie la Simion Mehedinți, „Die geopolitische Lage Rumaniens”, apărut în Zeitschrift für Geopolitik, în Sociologie Românească, an. IV, nr. 4-6, aprilie-iunie, 1939

^{xii} Simion Mehedinți, op. cit., apud Ion Conea, p. 304

^{xiii} Idem, p.305

^{xiv} Ibidem

^{xv} Simion Mehedinți, op.cit., apud I. Conea, op. cit., p.304

^{xvi} Ion Conea - recenzie la Mihai David, „Considerațiuni asupra Statului român”, Iași, 1939, recenzie apărută în Sociologie Românească, an IV, nr. 4-6, aprilie-iunie, 1939

^{xvii} Mihai David, op.cit., apud I. Conea, op.cit., p.305

^{xviii} Idem, p.305

^{xix} Ibidem, p.306

^{xx} Ion Conea, op.cit., p.305

^{xxi} Ion Conea, op.cit., p.305

^{xxii} Ion Conea, recenzie la Virgil Tâmpăanu – „Die geopolitische Lage Rumaniens und Deutschland”, București, 1937, în Sociologie Românească, an IV, nr. 1-3, ianuarie-martie, 1939

^{xxiii} Ion Conea, sintetizând ideile lui V. Tempeanu, p.116

^{xxiv} V. Tempeanu – op.cit., apud Ion Conea, p.116

^{xxv} idem.

^{xxvi} Constantin Enescu – “Semnificația alegerilor din 1937 în evoluția politică a neamului românesc”, în Sociologie Românească, an II, noiembrie-decembrie, 1937

^{xxvii} Ion Conea și metafora sa sunt numai un exemplu în acest sens. În fapt, toată școala geopolitică românească aderă la ideea constituirii poporului român în și în jurul bazinului transilvan (ideea Transilvaniei ca Mittelpunkt românesc)

^{xxviii} C. Enescu, op.cit., p.512

^{xxix} idem

^{xxx} Ibidem

Romanian geopolitics: trends and subjects. The science of Romanian territory as a full entity

In the following, we have selected a number of geopolitical works, published in the sociological review Sociologie Romaneasca between 1936 and 1939. Our purpose was to observe in what manner the science of geopolitics, a still new science in that time, was considered to develop in the future. We selected a few significant texts wrote by some important geopoliticians, in order to understand the trends they imagined for the future (for them) science of geopolitics.

Tags: Sociologie Romaneasca, Romanian interwar sociology, geopolitics, Ion Conea, Simion Mehedinti, Traian Herseni

Despre conceptul de suveranitate; suveranitatea rădăcină conceptuală a ficțiunii drepturilor omului și a individului izolat (partea a-II-a)

Mihail Ungheanu

Some contemporary discourses and ideas have a long history that is forgotten, a history that should be known if one is to understand some of the problems humanity is facing today in the era of globalization. The idea of sovereignty and the idea of human rights, that is sovereignty of the self-legislating and self-regulating autonomous individual, has a theological background. The main contention of this paper is to show that the concept of sovereignty has a clear theological origin and was meant to describe some attributes that belonged to God, then it was transferred on the human leader and to the state, thus becoming a concept of international relationships, and afterwards the concept was applied to the individual, which was being thought to be the bearer of sovereignty. This is a process that some contemporary thinkers have claimed to be nihilistic, because it provokes a divinization of man and human egoism, the destruction of our environment and social instability and of human relations, destruction of the family, being signs of this nefarious development.

În prima parte a articolului am văzut, pe scurt, descrierea trecerii de la concepția de suveranitate divină la cea de suveranitate statală, care a dus la concepția de suveranitate a individului, care poate fi la fel de variată ca și celelalte două. Esențială este accentuarea voinței lui Dumnezeu, Dumnezeu ca unul, care exclude pluralitatea. Nu e vorba de Dumnezeu ca Trinitate, ca pluralitate, ca Dumnezeu dialogic¹. Sinele modern, așa cum este el conceput, descris și prescris în ideea de drepturi ale omului, este un sine aflat în conflict permanent cu ceilalți, acest lucru fiind inevitabil, din momentul în care el e definit în funcție de voință, iar ordinea morală, socială etc. în funcție de consimțământ.

¹ Elsthain, ibidem, 159

Conform doctrinei augustiniene, ideea de autocreare, de autoconstrucție pe care o vântură concepția drepturilor omului și concepția generală despre societate din vremurile moderne nu este decât o manifestare a trufiei. Este vorba de uitarea dependenței și a precarității ontologice și ontice a sinelui, care, prin ideea de autoconstrucție, dorește să elimine orice orizont transcendent în care trebuie să fie înscris sau în care este înscris de ideea unei legi naturale care atribuie fiecărei ființări un anumit scop și finalitate, ca și moduri de comportare permisibile.

Chiar ideea de contract social era în mod original legată de o comunitate care mandata statul pentru a efectua anumite sarcini, însă astăzi contractul nu mai este între acest „noi” colectiv, ci între multiple sineități izolate și stat². E vorba de un agregat de obiecte individuale și nu de o comunitate unită printr-o legătură organică, printr-o tradiție sau istorie comună. Statul este chemat să satisfacă toate dorințele și elucbrațiile indivizilor și să fie și modelul suveranității și autodeterminării în sensul tare al cuvântului. Ceea ce a dispărut din înțelegerea sinelui – în modul occidental de concepere al acestuia - este noțiunea de păcat. Ea a fost abandonată, dispărând acea limită sau acel semn care poate funcționa ca avertizare împotriva exceselor mândriei și gigantizării eului. Ideea căderii și a păcatului implică contrariul sinelui suveran, adică faptul lipsei de transparență față de sine, lipsa funcționării complete autonome, faptul că nu ne controlăm în totalitate gândurile, că ele se iscă fără controlul nostru și că trupurile noastre sunt esențiale pentru identitatea noastră. Există pretențiile celorlalți față de sine sau ale tradiției cum sunt nevoia de prietenie sau respectul față de morți și de cei în vârstă, faptul că limbajul însuși și cunoașterea se dobândesc tot prin intermediari.

Conform concepției augustiniene și creștine, în fond, omul nu se naște adult, precum par a susține teoriile politice moderne, ci are o istorie personală și un grad mare de fragilitate, omul fiind și social și căutând izolarea și conflictul. Omul este cuprins de dorință și lipsă, de frustrare când nu realizează ceea ce vrea sau i se năzare, iar actul comunicării cu ceilalți implică o lipsă de transparență și opacitate care nu poate fi înlăturată. O astfel de imagine de sine a fost un pic scuturată de descoperirile psihanalizei, dar fără mare succes.

² Ibidem, 160

De exemplu, Augustin atrage atenția asupra centralității emoțiilor și faptului că omul este o ființă cu trup și că o înțelegere adecvată a omului și a societății trebuie să plece de la această constatare și nu să abstractizeze omul, scoțându-l din context. Omul se naște și este fragil, intră în relație cu ceilalți, de fapt se găsește în aceste relații din momentul nașterii. Omul e cuprins de relații bazate pe afectivitate și de rudenie și aici apar deja prohibițiile. Această înțelegere a omului ca un nod de relații care se pot extinde la nedefinit e pusă în legătură cu Sfânta Treime, cu Dumnezeu ca Logos și comunitate personală, fiecare persoană a Treimii denumind o funcție a psihicului uman. Relația dintre a voi, a dori și a realiza este la Augustin una complicată, nefiind una directă. Faptul că ceva este identificat ca fiind un bine, nu înseamnă că îl putem realiza sau dobândi direct, precum susține poziția pelagiană, care printre altele, neagă eficiența păcatului. Când voim ceva, susține teza augustiniană, negăm ceva. Chiar dacă suntem ajutați de harul divin tot nu putem trăi fără păcat, iar ideea unei vieți fără păcat, dusă prin propriile eforturi, este o himeră foarte periculoasă, care duce la trufie și la autoexaltare, concepție care susține că noi suntem noi înșine în modul cel mai autentic atunci când îi comandăm pe ceilalți³.

Conform unui mod de argumentare care îl și anticipează pe cel al filozofiei moderne individualiste, fiind originea ideii că voința e constitutivă libertății, teoria pelagiană susține că omul când decide, decide fără a avea vreo istorie în spatele acestei decizii, așadar o decizie descărnată, adică poate decide arbitrar, cum crede de cuviință, sau potrivit cu interesele sale. Voința umană e văzută de Augustin ca fiind așezată într-un context, sinele fiind deja orientat într-o direcție sau alta – *Befindlichkeit*, dacă e să folosim un termen heideggerian. La rândul ei, voința nu este o facultate monistă de a alege liber, sinele uman fiind plural, nu unitar monolitic. Omul are mai multe păreri și e în diviziune cu sine, iar harul divin completează sau poate completa deciziile luate de către om, fapt negat de către pelagieni. Persoana este dependentă de prieteni, rude, context social, educație etc., fapt care afectează modul în care voința ia decizii.

Gândirea nu este nici ea lipsită de context, o pură gândire de sine fără raport cu ceilalți și nici apogeul umanității, ci dragostea, iar supraestimarea intelectului și rațiunii duce la evaluări false ale condiției umane prin ignorarea sau subevaluarea faptului existenței întrupate, prin intermediul căreia luăm contact cu lumea, cu universul, cu ceilalți, iar cunoașterea pe care o

³ Elshstain, op. cit. 166.

avem despre sine și despre restul lumii e posibilă parțial prin intermediul celorlalți; de aceea, e necesară o renunțare la trufie, la mândrie, așadar smerenie. Așadar, nu există o suveranitate puternică a sinelui, ci din contră. Iar ideea de păcat originar semnifică, și de aceea modernitatea ignoră această concepție, faptul că depindem de alții și că le suntem îndatorați, dar și refuzul de a recunoaște acest lucru.

Concepția modernă asupra sinelui, așa cum este ea concepută ca autodeterminare și ca drepturi ale omului semnifică: negarea ideii de păcat, transformarea lui într-un soi de patologie socială, aruncat în sfera privată, deteologizare a lui, patologii care provin din relațiile ierarhice și din ideea de datorie, fiind atribuit unor structuri abstracte. Dar concepția despre păcat este o unealtă care permite să înțelegem patologii sociale moderne, ale sinelui și ale culturii. Eliminarea acestei idei, sau relegarea ei asupra unor structuri sociale abstracte, sau în sfera strict privată, are ca scop eliminarea dimensiunii dialogice și relaționale ale sineității, deoarece ideea de păcat implică mereu relația cu celălalt, fie el om sau Dumnezeu însuși⁴. Deteologizarea păcatului și aruncarea acestuia în structuri abstracte permit categorizarea, în categorii de oameni ca fiind participanți la rasism, la opresiune economică etc., însă eliberează de responsabilitatea personală și creează iluzia că putem alege fără a fi împiedicați sau împovărați de istorie, cultură etc. Conform acestei viziuni, toate actele comise sunt actele libere ale unui agent liber și respinge realitatea că multe lucruri sunt determinate de alții și nu de către noi. Concepția voluntaristă fie vrea o natură umană neafectată de păcat, independentă, fie neagă existența naturii umane, afirmând că voința umană și moralitatea umană țin de un domeniu numenal, domeniu al libertății opus necesității și cauzalității naturale, exprimată în Kant. Această concepție este cea pelagiană care identifică o esență pură, monolitică a sinelui, care poate alege fără opreliște între posibilități diferite, fiind neutră în fața acestora (și care amintește de pretinsa neutralitate a liberalismului față de valori și de alegerile individuale). Voința este coextensivă cu capacitatea de a face alegeri libere, în conformitate cu această optică (sau capacitatea de a începe un lanț causal de la sine). Acceptarea punctului voluntarist asupra persoanei și voinței duce la conflict cu ceilalți și la zicala sartriană „iadul sunt ceilalți”, ca și la Hobbes. Discursul de tip pelagian este neiertător, moralizator și acuzator, neluând în seamă faptul că omul are capacitățile afectate de păcat, de rău. Viziunea augustiniană și creștin ortodoxă, care acceptă realitatea păcatului și nu

⁴ Elshtain, op. cit., 168.

condamnă de la început afirmă necesitatea iertării, fiind un mers pe sârmă între necesitate și libertate.

Modul de a concepe această suveranitate de sine e dual. Există versiunea tare și cea soft, mai ascunsă. Versiunea tare face din sine suveranul absolut, care își dă sieși legea și o aplică oricând crede de cuviință și crezând că maximele voinței proprii pot fi universalizate și făcute identice cu o ipotetică voință generală, după modelul legilor naturale. O parte din concepțiile tari ale suveranității sinelui se exprimă în mișcări și concepții dialogice, având un motor secret în resentiment și vizând răsturnarea celor percepuți ca dominați și pretind construirea unui moralism legal, care să garanteze stăpânirea de sine absolută asupra propriilor sineități. Toate existențele umane ce nu duc acest tip de viață nu au valoare din acest punct de vedere. Copiii sunt excepțiile deoarece și ei trebuie să devină sine suveran. Relația cu morții și cu strămoșii, deci cu trecutul, devine foarte problematică deoarece nu poate să exercite suveranitate de sine. Sineitățile suverane nu sunt frați și surori cu nimeni, sunt izolate. Alături de Kant poate fi menționat și Nietzsche sau Descartes, la acesta din urmă proiectul unei științe naturale trebuind a-l face pe om stăpân și egal al naturii și chiar al lui Dumnezeu datorită înrudirii dintre om și Dumnezeu exprimată în voința infinită a omului, care este de aceeași esență cu cea a lui Dumnezeu⁵.

Cealaltă versiune a suveranității de sine este soft și nu se exprimă în argumente moralizatoare sau despre putere, care exaltă voința etc. Este o atitudine care vrea să fie relaxată și care respinge orice standard moral sau etalon de comportare venit din exterior, sinele trebuind să exprime, să se manifeste pe deplin și să nu se lase doborât de vreo exigență externă. Orice critică a comportării sau exigență exterioară este trăită ca un atac la adresa sinelui și singurele legi valide sunt cele pe care și le dă sinele sieși, așadar un punct de contact cu versiunea tare a tezei autosuveranității. Așa-zisul „flower child” de la Woodstock intră în această categorie. Este totuși tot un proiect legat de control, deoarece acest tip de suveranitate a sinelui trimite la apartenența de un grup sau la un proiect de grup unde se pune în practică auto-transcendența⁶. Este vorba de un monism al grupului, care, precum în varianta tare a suveranității, este lipsit de orizont autentic transcendent, înlocuindu-l prin auto-transcendere, ducând la experiența unui sine ce se vrea divin. În versiunea soft a suveranității de sine, sinele

⁵ Michael Allen Gillespie, *The Theological Origins of Modernity*, University of Chicago Press, Chicago 2008, 205, 267.

⁶ Elshain, op. cit., 205.

se validează pe sine, se afirmă pe sine, iar simțirea este totul. El trebuie să se exprime, fiind vorba de un sine terapeutic, care trebuie să iasă din relațiile „toxice”, constrângătoare, oprimante, care de obicei sunt definite ca relația părinte-copil. Numai regulile pe care mi le fac singur, și pe care le aplic tot când vreau eu, sunt valabile

Această atitudine legată de uman se face cunoscută în limbajele folosite și în practică. Un semn al acestei atitudini este disprețul față de corp și locul care îi este prescris persoanei de acest corp într-o ordine morală și socială autentică. Deja Descartes vedea în simțuri o sursă de eroare. Corpul este disprețuit, în primul rând, pentru că e mărturia unei ordini care transcende sinele, așadar o ordine care nu se supune exigenței drepturilor subiective ale omului. Este un semn de precaritate ontică și ontologică, din punctul de vedere al sinelui ce se vrea suveran, o piedică în realizarea și satisfacerea neconținută și fără amânare a dorințelor. Este un semn al limitării spațiale și temporale, al faptului că omul se trage din părinți, așadar că are o istorie și o tradiție în spate. Feminismul abordează în acest fel problema corpului. Concepția se exprimă în anumite cuvinte cheie, dar și în practici devenite sociale. Limbajul care vorbește de controlul, de lupta contra naturii, de stăpânirea ei trimite la ideea autodeterminării sinelui. Natura, ca și natura proprie scapă auto-suveranității. „Triumph over” este cuvântul de ordine al proiectului suveranității, așadar al drepturilor omului. A triumfa asupra naturii, asupra istoriei, culturii, asupra a tot ce împiedică realizarea monistă a suveranității sinelui. O practică și o ideologie în care se exprimă această dorință de auto-suveranitate este eugenia. Ideea de a controla și de a prescrie ce tip de oameni să vină pe lume. De remarcat că o parte din cei ce au îmbrățișat acest proiect la începutul secolului XX în Statele Unite proveneau din direcția teologiei liberale⁷. Această atitudine se leagă și de mișcările privitoare la controlul nașterilor, de evoluționismul social. În contemporaneitate acest lucru se manifestă nu sub un program oficial de eliminare a celor considerați nedoriți, ci sub forma terapiei geneticii, a îmbunătățirii genetice - *positive genetic enhancement* - vizând testarea și examinarea înainte de naștere a fetușilor și eliminarea lor din pricina defectelor, anomaliilor etc.

Este vorba de ideea de a impune controlul asupra forțelor întâmplării, ale naturii atunci când putem alege ce culoare să aibă ochii unui copil, când pot fi eliminate genele ce pot produce boli, fiind și un mod de a încerca să fie eliminate din societate acele sineități nu tocmai suverane de sine⁸. Clonarea este tot exprimarea acestei concepții, întrucât corpul care suntem

⁷ Ibidem, 206.

⁸ Ibidem, 211.

este din punct de vedere al suveranității sinelui imperfect, plin de lipsuri, trebuind a fi perfecționat sau înlocuit cu totul. Corpul natural apare ca un dușman, îmbătrânește, devine friabil, ne împiedică în realizarea dorințelor și a satisfacțiilor ce ni se cuvin pe drept. Datorită noilor tehnologi viața individului se va putea reface și repeta identic într-un nou corp.

Descartes, prin afirmarea identității dintre voința infinită a omului și cea divină, prin afirmarea că sinele trupesc nu are vreo legătură cu identitatea omului a deschis calea către concepția abstractă a sinelui, libertatea fiind pentru el prezentă în voința monistă și în abilitatea de a o controla⁹. În această direcție merge și distincția dintre numenal și fenomenal al Immanuel Kant, făcând din voință, care ține de numenal, nu de natură, centrul autoreferențial al moralei, voința plus rațiunea putând judeca ca fiind moral sau nu, ceea ce corespunde acestei esențe misterioase a voinței. Evident, o anumită clasă de persoane capătă un statut privilegiat și anume unii dintre intelectuali, filozofi, așadar unor emancipați de servitudinile naturii umane, incapabili să intre în intrigile și clicile politice etc.¹⁰. Acest sine kantian este un sine parțial independent de natură sau de înclinațiile naturii sau care se poate îndepărta de ele, dacă se va comporta în conformitate cu ceea ce prescrie rațiunea pură practică. Nu apariția în lumea fenomenală ca ființe empirice îl determină pe om. Prin moralitate, prin voința numenală autonomă, omul se apropie de Dumnezeu care a creat moralitatea ca un act al voinței. Deși acțiunea morală ține de domeniul libertății, al numenalului și nu al naturii sau cauzalului, legea morală trebuie să acționeze ca și cum ar fi o lege a naturii, să fie universalizabilă, neexistând nici un fel de excepție. Așadar, tot ca un mecanism. Libertatea e scoasă din domeniul social-politic, din cel al experienței, fiind relegată în domeniul unei voințe private, închise în sine. Dar neputând fi niciodată siguri de motivele care împing la acțiune și neexistând încredere că aceste sineități autosuverane se vor comporta ca atare, e necesar să existe legi punitive foarte stricte, iar o minciuna, spusă chiar pentru a salva viața cuiva urmărit pe nedrept nu este acceptabilă. Avem un exemplu de ceea ce s-ar putea numi în termenii de azi fundamentalism sau aberație ideologică și de desconsiderare a celuilalt, așadar exemplu de monism voluntarist.

Asupra sinelui, propriului corp, individul e suveran, susține utilitarismul prin vocea lui John Stuart Mill și singurul în stare să judece asupra binelui propriu¹¹, însă acest lucru nu mai e

⁹ Ibidem, 174.

¹⁰ Ibidem, 176.

¹¹ Ibidem, 182.

valabil pentru un soi de despotism considerat legitim. Acesta e necesar și legitim pentru a îmbunătăți aceste popoare, a le aduce pe panta progresului sau a democrației și drepturilor omului, pentru a folosi jargonul contemporan. Cu toate acestea, concepția suveranității tari asimilează autoritatea cu tirania și neagă că aceasta înseamnă o responsabilitate necesară, legată de o funcție deținută în mod legitim. Autoritatea este asimilată și lipsei unei minți needucate, neiluminate, neajunse la majorat. Cu toate că afirmă că sinele propriu e singurul judecător legitim al binelui propriu, Mill afirmă necesitatea impunerii unor restricții severe legate de pub-uri, de căsătorie, acestea din urmă vizând starea materială a celor ce vor să se căsătorească etc. De asemenea, e negată existența unei naturi umane, care semnifică, în viziunea părintelui utilitarismului, o cădere sub domina pasiunilor, care ne animalizează. Rațiunea, ca și la Kant, apare în opoziție cu natura, iar corpul apare ca ceva rău, care trebuie depășit.

Ideea de depășire completă a naturii, a determinațiilor concrete, se regăsește și în feminismele de tot felul, care prescriu fie cufundare într-o natură feminină perfectă pentru a neutraliza corpul masculin și genele lui, sau care laudă dezvoltarea tehnică deoarece permite darea peste cap a raporturilor tradiționale și normale dintre bărbat și femeie, exprimând realizarea oricăror fantezii, deoarece ar duce la creșterea controlului femeilor asupra propriilor corpuri. Eliminarea a ceea ce e nedorit, a fătusului, e încadrată în expresii de tip parazit, chiriaș, proprietate. Fătusul e dezumanizat, limbajul celor ce sunt pro-avort denotând înstrăinare și îndepărtare față de viața socială normală, acest limbaj fiind plin de expresii de tip lansatoare de rachete ce lansează copii – *child missile launchers* - roboți vorbitori, semințe de oamenii etc. Groaza de infanticid e doar o prejudecată, ca o reacție nejustificată, precum a generațiilor trecute față de masturbare sau sex oral, susține poziția *pro-choice*, adică pro-avort. Prin negarea vieții fătusului și chiar a copilului nou născut, femeia poate dobândi control asupra propriului corp, poate deveni suverană de sine, așadar un pas mare spre realizarea egalității. Egalitatea se poate obține numai dacă femeia reneagă și depășește originile și determinarea ei biologică, în măsura în care devine un sine abstract. Precum se observă mai sus, concepția ce afirmă autosuveranitatea sinelui nu poate să nu cadă în paradoxuri, deoarece neagă necesitatea unei morale care să constrângă comportamentul sinelui, dar reintroduce interdicțiile pe altă cale. Feminismul, sau unele variante, deși luptă împotriva reducerii femeii la rolul familial, pleacă de la imaginea femeii asociată cu familia, de la ideea de puritate, de inocență, de lipsă

de păcate, care e asociată cu imaginea tradițională a femeii¹². De aici rezultă contradicția internă a afirmării suveranității tari, reau-credință intelectuală și morală a acesteia, ca și a doctrinei asociate acesteia, chiar dacă nu articulată explicit, anume cea a „dutile rights”¹³.

Animozitatea față de morți, negarea distincțiilor naturale, valorizarea lor negativă față de moștenirea culturală și istorică sunt trăsături ale sinelui suveran, care se manifestă în multe variante liberale și neliberale, de la feminism până la nazism, iar această animozitate față de morți, lipsa de respect față de generațiile trecut, etc. semnifică un mod inuman de existență¹⁴. Respectul față de morți, față de tradiție, față de generațiile mai în vârstă semnifică recunoașterea faptului că existența umană face parte dintr-un flux conectat pe orizontală și în acest context „human beings can be understood not so much as self-interested bearers of rights, certainly not as sovereign selves, but as beings whose sufferings and joys, pains and pleasures, triumphs and tragedies, make them members of a human community, participants in a social compact.”¹⁵ Respectul față de morți și cerința onorării lor conectează omul la un set de imperative ancestrale care reprezintă o permanență a ființei umane. Omul nu mai poate fi construit ca un purtător de drepturi și revenindu-i privilegii din urma unui contract social. De aceea, nu e de mirare că există animozitate față de morți, față de bătrâni, desconsiderarea și frica de bătrânețe și se încearcă ruperea legăturilor dintre generații¹⁶, crearea sinelui suveran care se autocreează pe sine, la care se poate adăuga ura împotriva părinților, restrângerea drepturilor parentale, ideea lăsării dezvoltării libere a copiilor, în negarea valorii trecutului, în împingerea adolescenților de a trăi numai clipa și plăcerea prezentă, accentul pus pe schimbarea permanentă, considerarea schimbării ca un bun în sine etc. Dacă trecutul este numai eroare și trebuie eliminate toate remanențele arhaice ale acestuia - autoritatea, religia, heterosexualitatea etc. - nu rămâne decât o singură atitudine: credința fanatică că putem se reconstruim totul și că putem să ne recreăm un sine nou. Aceasta este atitudinea pe care o impune de fapt și de drept credința în drepturile omului, întrucât dreptul cuiva este definit ca o putere subiectivă, ca o sferă de acțiune în care nimeni altcineva nu are să intervină și în care acționăm cum credem de cuviință, în funcție de interesul personal. Concepția normativă despre sine așa cum este ea dată de concepția drepturilor omului este una distructivă, lăsând câmp liber unei voințe nelimitate, singura valoare corelativă fiind actul de a alege, însă

¹² Ibidem, 183-184.

¹³ David Selbourne, *The Principle of Duty*, Abacus, London, 1997.

¹⁴ Ibidem, 224.

¹⁵ Ibidem, 225.

¹⁶ Idem.

negând orice valoare a ceea ce este ales. Dacă un stat suveran absolut poate produce orori și dezastre precum Germania nazistă sau precum exterminarea indigenilor nord-americieni, limite trebuie impuse și sinelui pentru ca oamenii să aibă o viață umană. A fi matur și membru al societății nu semnifică independența de ceilalți, nici măcar luarea de decizii independente: „Fac ce vrea mușchii mei” – expresia românească a sinelui suveran, ci întreținerea unor anumite tipuri de relații cu ceilalți. Dumnezeu s-a smerit pe sine în Isus Hristos, așadar a renunțat la suveranitate absolută, măcar parțial. Omul este persoană, afirmă Elsthain, nu individ, reamintind de spusele regretatului părinte Dumitru Stăniloae. Suveranitatea statelor și o anumită autonomie personală, înțelese corect, pot fi niște câștiguri, dar în măsura în care înțelegem că nu suntem insule izolate, soldați solidari. Așadar, între drepturile omului și atitudinea tehnicistă, inginerească față de societate și de natură, ca și una disprețuitoare față de semenii există o legătură esențială, făcând din concepția drepturilor omului un instrument cel puțin neadecvat de organizare a societății și a vieții omului.

Bibliografie:

Jane Bethke Elshtain: *Sovereignty. God, State, and Self. The Gifford Lectures*, Basic Books, New York, 2008.

Mark Allen Gillenspie: *The Theological Origins of Modernity*, The University of Chicago Press, Chicago, 2008.

David Selbourne, *The Principle of Duty*, Abacus, London, 1997.

Charles Taylor, *Civil Society in Western Tradition* în *The Notion of Tolerance and Human Rights, Essays in Honour of R. Klibansky*, Carleton University Press Ottawa 1991, 117-136.

Michel Villey, *Les droit et les doits de l'homme*, PU